

Inhoud

II Niet-wetgevingshandelingen

INTERNATIONALE OVEREENKOMSTEN

- ★ **Besluit (GBVB) 2016/602 van de Raad van 23 maart 2016 betreffende de ondertekening en de sluiting van de Deelnameovereenkomst tussen de Europese Unie en de Zwitserse Bondsstaat betreffende de deelname van de Zwitserse Bondsstaat aan de adviesmissie van de Europese Unie voor de hervorming van de civiele veiligheidssector in Oekraïne (EUAM Ukraine)** 1
- Deelnameovereenkomst tussen de Europese Unie en de Zwitserse Bondsstaat betreffende de deelname van de Zwitserse Bondsstaat aan de adviesmissie van de Europese Unie voor de hervorming van de civiele veiligheidssector in Oekraïne (EUAM Ukraine) 3

VERORDENINGEN

- ★ **Uitvoeringsverordening (EU) 2016/603 van de Raad van 18 april 2016 tot uitvoering van Verordening (EU) nr. 267/2012 betreffende beperkende maatregelen ten aanzien van Iran** 8
- ★ **Uitvoeringsverordening (EU) 2016/604 van de Commissie van 6 april 2016 tot inschrijving van een benaming in het register van beschermde oorsprongsbenamingen en beschermde geografische aanduidingen (Rosée des Pyrénées Catalanes (BGA))** 10
- ★ **Uitvoeringsverordening (EU) 2016/605 van de Commissie van 19 april 2016 betreffende de opening en de wijze van beheer van een tijdelijk tariefcontingent voor olijfolie van oorsprong uit Tunesië en tot wijziging van Verordening (EG) nr. 1918/2006** 11
- ★ **Uitvoeringsverordening (EU) 2016/606 van de Commissie van 19 april 2016 tot sluiting van de openbare inschrijving voor de aankoop van mageremelkpoeder in het kader van de bij Uitvoeringsverordening (EU) 2016/482 geopende openbare interventie** 14
- Uitvoeringsverordening (EU) 2016/607 van de Commissie van 19 april 2016 tot vaststelling van de forfaitaire invoerwaarden voor de bepaling van de invoerprijs van bepaalde groenten en fruit 16

BESLUITEN

- ★ **Besluit (GBVB) 2016/608 van de Raad van 18 april 2016 betreffende de tijdelijke opvang van een aantal Palestijnen door lidstaten van de Europese Unie** 18
- ★ **Besluit (GBVB) 2016/609 van de Raad van 18 april 2016 tot wijziging van Besluit 2010/413/GBVB betreffende beperkende maatregelen tegen Iran** 19
- ★ **Besluit (GBVB) 2016/610 van de Raad van 19 april 2016 betreffende een militaire GVDB-opleidingsmissie van de Europese Unie in de Centraal-Afrikaanse Republiek (EUTM RCA)** 21
- ★ **Besluit (EU) 2016/611 van de Commissie van 15 april 2016 inzake het referentiedocument betreffende de beste milieubeheerpraktijk, sectorale milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties voor de toeristische sector in het kader van Verordening (EG) nr. 1221/2009 inzake de vrijwillige deelneming van organisaties aan een communautair milieubeheer- en milieuauditsysteem (EMAS) (Kennisgeving geschied onder nummer C(2016) 2137) (1)** 27

---

(1) Voor de EER relevante tekst

II

(Niet-wetgevingshandelingen)

INTERNATIONALE OVEREENKOMSTEN

BESLUIT (GBVB) 2016/602 VAN DE RAAD

van 23 maart 2016

betreffende de ondertekening en de sluiting van de Deelnameovereenkomst tussen de Europese Unie en de Zwitserse Bondsstaat betreffende de deelname van de Zwitserse Bondsstaat aan de adviesmissie van de Europese Unie voor de hervorming van de civiele veiligheidssector in Oekraïne (EUAM Ukraine)

DE RAAD VAN DE EUROPESE UNIE,

Gezien het Verdrag betreffende de Europese Unie, en met name artikel 37, in samenhang met artikel 218, leden 5 en 6, van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie,

Gezien het voorstel van de hoge vertegenwoordiger van de Unie voor buitenlandse zaken en veiligheidsbeleid,

Overwegende hetgeen volgt:

- (1) Krachtens artikel 10, lid 4, van Besluit 2014/486/GBVB ⁽¹⁾ moeten de nadere regelingen wat betreft de deelname van derde staten worden vastgesteld in overeenkomsten gesloten overeenkomstig artikel 37 van het Verdrag van de Europese Unie.
- (2) Op 7 december 2015 heeft de Raad een besluit vastgesteld houdende machtiging tot het openen van onderhandelingen over een deelnameovereenkomst tussen de Europese Unie en de Zwitserse Bondsstaat inzake de deelname van de Zwitserse Bondsstaat aan de adviesmissie van de Europese Unie voor de hervorming van de civiele veiligheidssector in Oekraïne (EUAM Ukraine) („de overeenkomst”).
- (3) De overeenkomst moet worden goedgekeurd,

HEEFT HET VOLGENDE BESLUIT VASTGESTELD:

Artikel 1

De Deelnameovereenkomst tussen de Europese Unie en de Zwitserse Bondsstaat inzake de deelname van de Zwitserse Bondsstaat aan de adviesmissie van de Europese Unie voor de hervorming van de civiele veiligheidssector in Oekraïne (EUAM Ukraine) wordt hierbij namens de Unie goedgekeurd.

De tekst van de overeenkomst is aan dit besluit gehecht.

⁽¹⁾ Besluit 2014/486/GBVB van de Raad van 22 juli 2014 betreffende een adviesmissie van de Europese Unie voor de hervorming van de civiele veiligheidssector in Oekraïne (EUAM Ukraine) (PB L 217 van 23.7.2014, blz. 42).

Artikel 2

De voorzitter van de Raad wordt gemachtigd de persoon/personen aan te wijzen die bevoegd is/zijn de overeenkomst te ondertekenen teneinde daardoor de Unie te binden.

Artikel 3

De voorzitter van de Raad verricht namens de Unie de in artikel 9, lid 1, van de overeenkomst bedoelde kennisgeving.

Artikel 4

Dit besluit treedt in werking op de datum waarop het wordt vastgesteld.

Gedaan te Brussel, 23 maart 2016.

Voor de Raad
De voorzitter
A.G. KOENDERS

VERTALING

DEELNAMEOVEREENKOMST**tussen de Europese Unie en de Zwitserse Bondsstaat betreffende de deelname van de Zwitserse Bondsstaat aan de adviesmissie van de Europese Unie voor de hervorming van de civiele veiligheidssector in Oekraïne (EUAM Ukraine)**

DE EUROPESE UNIE („EU” of „Unie”),

enerzijds, en

DE ZWITSERSE BONDSSTAAT,

anderzijds,

hierna „de partijen” genoemd,

REKENING HOUDEND MET

Besluit 2014/486/GBVB van de Raad van 22 juli 2014 betreffende de adviesmissie van de Europese Unie voor de hervorming van de civiele veiligheidssector in Oekraïne (EUAM Ukraine) ⁽¹⁾,

Besluit (GBVB) 2015/956 van het Politiek en Veiligheidscomité van 17 juni 2015 tot instelling van het Comité van contribuanten aan de adviesmissie van de Europese Unie voor de hervorming van de civiele veiligheidssector in Oekraïne (EUAM Ukraine) (EUAM Ukraine/1/2015) ⁽²⁾,

Besluit (GBVB) 2015/1965 van het Politiek en Veiligheidscomité van 27 oktober 2015 betreffende de aanvaarding van de bijdrage van Zwitserland aan de adviesmissie van de Europese Unie voor de hervorming van de civiele veiligheidssector in Oekraïne (EUAM Ukraine) (EUAM Ukraine/4/2015) ⁽³⁾,

Overeenkomst tussen de Europese Unie en Oekraïne inzake de status van de adviesmissie van de Europese Unie voor de hervorming van de civiele veiligheidssector in Oekraïne (EUAM Ukraine) ⁽⁴⁾ („overeenkomst inzake de status van de missie”).

ZIJN OVEREENGEKOMEN ALS VOLGT:

*Artikel 1***Deelname aan de missie**

1. De Zwitserse Bondsstaat neemt overeenkomstig deze overeenkomst en eventuele overeenkomstig artikel 6 van deze overeenkomst vereiste uitvoeringsregelingen deel aan de adviesmissie van de Europese Unie voor de hervorming van de civiele veiligheidssector in Oekraïne (EUAM Ukraine) („EUAM Ukraine”) overeenkomstig Besluit 2014/486/GBVB van de Raad en ieder ander besluit waarbij de Raad van de Europese Unie besluit EUAM Ukraine te verlengen.
2. De bijdrage van de Zwitserse Bondsstaat aan EUAM Ukraine doet geen afbreuk aan de autonome besluitvorming van de Unie. De Unie stelt de Zwitserse Bondsstaat te gelegener tijd in kennis van elke verandering of wijziging aan EUAM Ukraine en met name aan de documenten bedoeld in lid 3.
3. De Zwitserse Bondsstaat draagt er zorg voor dat zijn personeel dat aan EUAM Ukraine deelneemt, zijn taak uitoefent overeenkomstig:

— Besluit 2014/486/GBVB en alle eventuele latere wijzigingen daarvan;

⁽¹⁾ PB L 217 van 23.7.2014, blz. 42.

⁽²⁾ PB L 156 van 20.6.2015, blz. 21.

⁽³⁾ PB L 287 van 31.10.2015, blz. 67.

⁽⁴⁾ PBEU L 334 van 21.11.2014, blz. 3.

- het missieplan;
  - de uitvoeringsmaatregelen.
4. Personeel dat door de Zwitserse Bondsstaat bij de missie gedetacheerd wordt, laat zich bij de uitvoering van zijn taken en in zijn gedrag uitsluitend leiden door het belang van EUAM Ukraine.
5. De Zwitserse Bondsstaat informeert het hoofd van de missie te gelegener tijd over elke wijziging in zijn deelneming en bijdrage aan de missie.

Artikel 2

Status van het personeel

1. De status van het personeel dat door de Zwitserse Bondsstaat wordt geleverd aan EUAM Ukraine wordt geregeld in de overeenkomst inzake de status van de missie.
2. Onverminderd de overeenkomst inzake de status van de missie oefent de Zwitserse Bondsstaat rechtsbevoegdheid uit ten aanzien van zijn personeel dat aan EUAM Ukraine deelneemt.
3. De Zwitserse Bondsstaat is verantwoordelijk voor de afhandeling van schadevorderingen aangaande de deelname aan EUAM Ukraine, uit hoofde van of met betrekking tot leden van zijn personeel. De Zwitserse Bondsstaat is verantwoordelijk voor het overeenkomstig zijn wet- en regelgeving instellen van vorderingen, in rechte of tuchtrechtelijk, tegen leden van zijn personeel.
4. De partijen komen overeen af te zien van al hun wederzijdse vorderingen, behoudens vorderingen uit overeenkomst, voor het geval dat middelen die eigendom zijn van of ingezet worden door een van de partijen schade oplopen, verloren gaan of vernield worden als gevolg van de uitoefening van hun taken in verband met activiteiten uit hoofde van deze overeenkomst, uitgezonderd in gevallen van grove nalatigheid of opzettelijk wangedrag.
5. De Zwitserse Bondsstaat legt bij de ondertekening van deze overeenkomst een verklaring af inzake het afzien van schadevorderingen tegen een aan EUAM Ukraine deelnemende staat.
6. De Unie draagt er zorg voor dat haar lidstaten bij de ondertekening van deze overeenkomst een verklaring afleggen inzake het afzien van schadevorderingen, wat betreft de deelname van de Zwitserse Bondsstaat aan EUAM Ukraine.

Artikel 3

Gerubriceerde informatie

De Overeenkomst tussen de Zwitserse Bondsstaat en de Europese Unie inzake beveiligingsprocedures voor de uitwisseling van gerubriceerde gegevens ⁽¹⁾, is van toepassing in het kader van EUAM Ukraine.

Artikel 4

Commandostructuur

1. Aan EUAM Ukraine deelnemend Zwitsers personeel blijft volledig onder bevel van de autoriteiten van zijn land.
2. De nationale autoriteiten dragen het operationeel en tactisch bevel over hun strijdkrachten en personeelsleden over aan de civiele operationele commandant van de EU.
3. De civiele operationele commandant van de EU neemt de verantwoordelijkheid voor EUAM Ukraine op zich en oefent het commando en de controle erover uit op strategisch niveau.
4. Het hoofd van de missie neemt de verantwoordelijkheid voor EUAM Ukraine op zich en oefent het commando en de controle erover uit.

⁽¹⁾ PBEU L 181 van 10.7.2008, blz. 58.

5. Het hoofd van de missie leidt EUAM Ukraine en zorgt voor het dagelijkse management ervan.
6. De Zwitserse Bondsstaat heeft bij het dagelijkse management van de missie overeenkomstig de in artikel 1 bedoelde rechtsinstrumenten dezelfde rechten en verplichtingen als de deelnemende lidstaten van de EU.
7. Het hoofd van de missie is verantwoordelijk voor het tuchtrechtelijk toezicht op het personeel van EUAM Ukraine. De bevoegde Zwitserse nationale autoriteit neemt zo nodig tuchtrechtelijke maatregelen.
8. De Zwitserse Bondsstaat stelt een contactpersoon voor het nationaal contingent (NCP) aan om zijn nationaal contingent in EUAM Ukraine te vertegenwoordigen. De NCP rapporteert aan het hoofd van de missie over nationale aangelegenheden en is verantwoordelijk voor de dagelijkse discipline van het contingent.
9. Het besluit om EUAM Ukraine te beëindigen wordt door de Unie genomen na overleg met de Zwitserse Bondsstaat, mits dit land nog steeds deelneemt aan EUAM Ukraine op het ogenblik dat EUAM Ukraine wordt beëindigd.
10. De missiecommandant van de EU kan na overleg met de Zwitserse Bondsstaat te allen tijde om de terugtrekking van de bijdrage van de Zwitserse Bondsstaat verzoeken.

Artikel 5

Financiële aspecten

1. De Zwitserse Bondsstaat draagt alle kosten in verband met zijn deelname aan EUAM Ukraine, onverminderd lid 3.
2. In geval van overlijden, lichamelijk letsel, verlies of schade geleden door natuurlijke personen of rechtspersonen van de staat/de staten waar de missie plaatsvindt, betaalt de Zwitserse Bondsstaat, wanneer zijn aansprakelijkheid is vastgesteld, schadevergoeding, in voorkomend geval onder de voorwaarden die zijn vastgelegd in de overeenkomst inzake de status van de missie.
3. De Unie stelt de Zwitserse Bondsstaat vrij van elke financiële bijdrage aan de operationele begroting van EUAM Ukraine.

Artikel 6

Regelingen voor de uitvoering van de overeenkomst

De voor de uitvoering van deze overeenkomst noodzakelijke technische en administratieve regelingen worden getroffen door de bevoegde autoriteiten van de partijen.

Artikel 7

Niet-naleving

Indien een van de partijen de verplichtingen uit hoofde van deze overeenkomst niet naleeft, heeft de andere partij het recht om deze overeenkomst schriftelijk te beëindigen met inachtneming van een opzeggingstermijn van één maand.

Artikel 8

Regeling van geschillen

Geschillen met betrekking tot de uitlegging of de toepassing van deze overeenkomst worden langs diplomatieke weg tussen de partijen beslecht.

*Artikel 9***Inwerkingtreding en beëindiging**

1. Deze overeenkomst treedt in werking op de eerste dag van de eerste maand volgend op de wederzijdse kennisgeving van de partijen dat de voor dat doel noodzakelijke interne procedures zijn voltooid.
2. Deze overeenkomst wordt voorlopig toegepast vanaf de datum van ondertekening.
3. Deze overeenkomst blijft van kracht zolang de deelname van de Zwitserse Bondsstaat aan de missie duurt.
4. Elke partij kan deze overeenkomst beëindigen door middel van een schriftelijke kennisgeving aan de andere partij. De beëindiging is drie maanden na de datum van de kennisgeving een feit.

Gedaan te Brussel, op 13 april 2016 in twee exemplaren in het Engels.

Voor de Europese Unie

Voor de Zwitserse Bondsstaat

_____

TEKST VOOR DE VERKLARINGEN

Tekst voor de lidstaten van de EU:

Bij de uitvoering van Besluit 2014/486/GVDB van de Raad van 22 juli 2014 betreffende de adviesmissie van de Europese Unie voor de hervorming van de civiele veiligheidssector in Oekraïne (EUAM Ukraine), zullen de lidstaten van de EU, voor zover hun nationale rechtsstelsel dit toelaat, zo veel mogelijk afzien van schadevorderingen tegen de Zwitserse Bondsstaat wegens lichamelijk letsel of dood van een lid van hun personeel, c.q. schade aan of verlies van middelen die hun eigendom zijn en die door EUAM Ukraine zijn gebruikt, wanneer het letsel, het overlijden, de schade of het verlies:

- door personeel van de Zwitserse Bondsstaat werd veroorzaakt bij de uitvoering van zijn taken in het kader van EUAM Ukraine, behalve in gevallen van grove nalatigheid of opzettelijk wangedrag; of
- is voortgevloeid uit het gebruik van middelen die eigendom zijn van de Zwitserse Bondsstaat en die middelen gebruikt werden in het kader van de missie, behalve in gevallen van grove nalatigheid of opzettelijk wangedrag van het uit de Zwitserse Bondsstaat afkomstige personeel van de EU-missie dat die middelen gebruikte.

Tekst voor de Zwitserse Bondsstaat:

Bij de uitvoering van Besluit 2014/486/GVDB van de Raad van 22 juli 2014 betreffende de adviesmissie van de Europese Unie voor de hervorming van de civiele veiligheidssector in Oekraïne (EUAM Ukraine), zal de Zwitserse Bondsstaat, voor zover zijn nationale rechtsstelsel dit toelaat, zoveel mogelijk afzien van schadevorderingen tegen enige andere aan EUCAP Sahel Mali deelnemende staat wegens lichamelijk letsel of dood van een lid van zijn personeel, c.q. schade aan of verlies van middelen die zijn eigendom zijn en die door EUAM Ukraine zijn gebruikt, wanneer het letsel, het overlijden, de schade of het verlies:

- door personeel werd veroorzaakt bij de uitvoering van zijn taken in het kader van EUAM Ukraine, behalve in gevallen van grove nalatigheid of opzettelijk wangedrag; of
  - voortvloeide uit het gebruik van middelen die eigendom zijn van aan de EU-missie deelnemende staten, op voorwaarde dat deze middelen ten behoeve van de missie zijn gebruikt, behalve in gevallen van grove nalatigheid of opzettelijk wangedrag van het personeel van de EU-missie dat deze middelen gebruikte.
-

VERORDENINGEN

UITVOERINGSVERORDENING (EU) 2016/603 VAN DE RAAD

van 18 april 2016

tot uitvoering van Verordening (EU) nr. 267/2012 betreffende beperkende maatregelen ten aanzien van Iran

DE RAAD VAN DE EUROPESE UNIE,

Gezien het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie,

Gezien Verordening (EU) nr. 267/2012 van de Raad van 23 maart 2012 betreffende beperkende maatregelen ten aanzien van Iran en tot intrekking van Verordening (EU) nr. 961/2010 ⁽¹⁾, en met name artikel 46, lid 2,

Gezien het voorstel van de hoge vertegenwoordiger van de Unie voor buitenlandse zaken en veiligheidsbeleid,

Overwegende hetgeen volgt:

- (1) De Raad heeft op 23 maart 2012 Verordening (EU) nr. 267/2012 vastgesteld.
- (2) Op 14 juli 2015 hebben China, Frankrijk, Duitsland, de Russische Federatie, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten, met de steun van de hoge vertegenwoordiger van de Unie voor buitenlandse zaken en veiligheidsbeleid, met Iran een akkoord bereikt over een alomvattende langetermijnoplossing voor de Iraanse nucleaire kwestie. De succesvolle uitvoering van het gezamenlijk alomvattend actieplan (Joint Comprehensive Plan of Action — JCPOA) zal het uitsluitend vreedzame karakter van het Iraanse nucleaire programma garanderen en tot de volledige opheffing van alle nucleair-gerelateerde sancties leiden.
- (3) Op 20 juli 2015 heeft de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties Resolutie 2231 (2015) („VNVR-resolutie”) aangenomen, waarbij het JCPOA wordt onderschreven, wordt aangedrongen op de volledige uitvoering ervan volgens het in het JCPOA vastgestelde tijdschema en wordt voorzien in maatregelen die overeenkomstig het JCPOA moeten plaatsvinden.
- (4) Het JCPOA, zoals ondersteund door VNVR-Resolutie 2231 (2015) bepaalt met name dat de Unie de ten aanzien van bepaalde personen en entiteiten ingestelde beperkende maatregelen moet opheffen op 18 oktober 2023 („de overgangsdatum”), zijnde acht jaar na de goedkeuringsdatum (18 oktober 2015), of op een vroeger tijdstip wanneer uit een verslag van de directeur-generaal van de Internationale Organisatie voor Atoomenergie (IAEA) aan de raad van beheer van de IAEA en aan de VN-Veiligheidsraad blijkt dat de IAEA tot de vaststelling is gekomen dat al het nucleair materiaal in Iran uitsluitend voor vreedzame activiteiten wordt gebruikt („de ruimere vaststelling”).
- (5) De Raad heeft de motivering betreffende één entiteit die tot de overgangsdag aan beperkende maatregelen moet worden onderworpen, geëvalueerd en besloten dat ze moet worden aangevuld.
- (6) De vermelding in de bijlage bij dit besluit zou tot en met 22 oktober 2016 van toepassing moeten zijn.
- (7) Verordening (EU) nr. 267/2012 moet bijgevolg dienovereenkomstig worden gewijzigd,

HEEFT DE VOLGENDE VERORDENING VASTGESTELD:

Artikel 1

Bijlage IX bij Verordening (EU) nr. 267/2012 wordt gewijzigd zoals aangegeven in de bijlage bij deze verordening.

⁽¹⁾ PB L 88 van 24.3.2012, blz. 1.

Artikel 2

Deze verordening treedt in werking op de dag na die van de bekendmaking ervan in het *Publicatieblad van de Europese Unie*.

Deze verordening is verbindend in al haar onderdelen en is rechtstreeks toepasselijk in elke lidstaat.

Gedaan te Luxemburg, 18 april 2016.

Voor de Raad
De voorzitter
F. MOGHERINI

BIJLAGE

De volgende vermelding wordt tot en met 22 oktober 2016 ingevoegd in deel I.B van bijlage IX bij Verordening (EU) nr. 267/2012:

I. Bij nucleaire activiteiten en activiteiten in verband met ballistische raketten betrokken personen en entiteiten, en personen en entiteiten die de regering van Iran steunen

B. Entiteiten

	Naam	Nadere gegevens	Redenen	Datum plaatsing op de lijst
„7a. (*)	Bank Saderat (waaronder alle dochterondernemingen) en filialen:	Bank Saderat Tower, 43 Somayeh Ave, Teheran, Iran	Door het verwerken van kredietbrieven van DIO (Defence Industries Organisation) in maart 2009 heeft Bank Saderat de bepalingen geschonden van UNSCR 1737, waarbij DIO op de lijst werd geplaatst en derhalve de bevrozing werd geëist — en een verbod werd ingesteld op de beschikbaarstelling aan deze organisatie — van haar tegoeden, financiële activa en economische middelen. Door het verwerken van die kredietbrieven heeft Bank Saderat DIO ook geholpen het in UNSCR 1747 vervatte verbod op de aankoop en de levering door Iran van wapens en aanverwant materiaal te schenden.	
	a) Bank Saderat PLC (London)	5 Lothbury, London, EC2R 7 HD, UK	100 % dochteronderneming van Bank Saderat	

(*) Overeenkomstig Besluit (GBVB) 2016/603 van de Raad zal deze vermelding tot en met 22 oktober 2016 van toepassing zijn.”.

UITVOERINGSVERORDENING (EU) 2016/604 VAN DE COMMISSIE**van 6 april 2016****tot inschrijving van een benaming in het register van beschermde oorsprongsbenamingen en beschermde geografische aanduidingen (Rosée des Pyrénées Catalanes (BGA))**

DE EUROPESE COMMISSIE,

Gezien het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie,

Gezien Verordening (EU) nr. 1151/2012 van het Europees Parlement en de Raad van 21 november 2012 inzake kwaliteitsregelingen voor landbouwproducten en levensmiddelen ⁽¹⁾, en met name artikel 52, lid 2,

Overwegende hetgeen volgt:

- (1) Overeenkomstig artikel 50, lid 2, onder a), van Verordening (EU) nr. 1151/2012 is de door Spanje en Frankrijk ingediende aanvraag tot registratie van de benaming „Rosée des Pyrénées Catalanes” bekendgemaakt in het *Publicatieblad van de Europese Unie* ⁽²⁾.
- (2) Aangezien bij de Commissie geen bezwaren zijn ingediend overeenkomstig artikel 51 van Verordening (EU) nr. 1151/2012, moet de benaming „Rosée des Pyrénées Catalanes” worden ingeschreven in het register van beschermde oorsprongsbenamingen en beschermde geografische aanduidingen,

HEEFT DE VOLGENDE VERORDENING VASTGESTELD:

Artikel 1

De benaming „Rosée des Pyrénées Catalanes” (BGA) wordt ingeschreven in het register van beschermde oorsprongsbenamingen en beschermde geografische aanduidingen.

Met de in de eerste alinea vermelde benaming wordt een product aangeduid van categorie 1.1 Vers vlees (en verse slachtafvallen) als opgenomen in bijlage XI bij Uitvoeringsverordening (EU) nr. 668/2014 van de Commissie ⁽³⁾.*Artikel 2*Deze verordening treedt in werking op de twintigste dag na die van de bekendmaking ervan in het *Publicatieblad van de Europese Unie*.

Deze verordening is verbindend in al haar onderdelen en is rechtstreeks toepasselijk in elke lidstaat.

Gedaan te Brussel, 6 april 2016.

Voor de Commissie,
namens de voorzitter,
Phil HOGAN
Lid van de Commissie

⁽¹⁾ PB L 343 van 14.12.2012, blz. 1.

⁽²⁾ PB C 347 van 20.10.2015, blz. 19.

⁽³⁾ Uitvoeringsverordening (EU) nr. 668/2014 van de Commissie van 13 juni 2014 houdende uitvoeringsbepalingen van Verordening (EU) nr. 1151/2012 van het Europees Parlement en de Raad inzake kwaliteitsregelingen voor landbouwproducten en levensmiddelen (PB L 179 van 19.6.2014, blz. 36).

UITVOERINGSVERORDENING (EU) 2016/605 VAN DE COMMISSIE

van 19 april 2016

betreffende de opening en de wijze van beheer van een tijdelijk tariefcontingent voor olijfolie van oorsprong uit Tunesië en tot wijziging van Verordening (EG) nr. 1918/2006

DE EUROPESE COMMISSIE,

Gezien het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie,

Gezien Verordening (EU) nr. 1308/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 17 december 2013 tot vaststelling van een gemeenschappelijke ordening van de markten voor landbouwproducten en tot intrekking van de Verordeningen (EEG) nr. 922/72, (EEG) nr. 234/79, (EG) nr. 1037/2001 en (EG) nr. 1234/2007 van de Raad ⁽¹⁾, en met name artikel 187, onder a) tot en met e),

Overwegende hetgeen volgt:

- (1) Bij artikel 1 van Verordening (EU) 2016/580 van het Europees Parlement en de Raad ⁽²⁾ is voor 2016 en 2017 een jaarlijks rechtenvrij tariefcontingent van 35 000 ton geopend voor de invoer in de Unie van olijfolie van eerste persing van oorsprong uit Tunesië en van de GN-codes 1509 10 10 en 1509 10 90.
- (2) In artikel 3 van Protocol nr. 1 bij de Euro-mediterrane Overeenkomst waarbij een associatie tot stand wordt gebracht tussen de Europese Gemeenschap en haar lidstaten, enerzijds, en de Republiek Tunesië, anderzijds ⁽³⁾, zoals gewijzigd bij artikel 3, lid 1, van het Protocol bij de Euro-mediterrane Overeenkomst waarbij een associatie tot stand wordt gebracht tussen de Europese Gemeenschap en haar lidstaten, enerzijds, en de Republiek Tunesië, anderzijds, in verband met de toetreding van de Tsjechische Republiek, de Republiek Estland, de Republiek Cyprus, de Republiek Letland, de Republiek Litouwen, de Republiek Hongarije, de Republiek Malta, de Republiek Polen, de Republiek Slovenië en de Slowaakse Republiek tot de Europese Unie ⁽⁴⁾, goedgekeurd bij Besluit 2005/720/EG van de Raad ⁽⁵⁾, is een tariefcontingent van 56 700 ton geopend voor de invoer met nulrecht van geheel in Tunesië verkregen en rechtstreeks van dat land naar de Unie vervoerde olijfolie van de GN-codes 1509 10 10 en 1509 10 90. De opening en het beheer van dat tariefcontingent zijn geregeld in Verordening (EG) nr. 1918/2006 van de Commissie ⁽⁶⁾.
- (3) Omwille van de consistentie moet het tijdelijke tariefcontingent van 35 000 ton op dezelfde manier worden beheerd als het permanente tariefcontingent van 56 700 ton.
- (4) De Verordeningen (EG) nr. 1345/2005 ⁽⁷⁾, (EG) nr. 1301/2006 ⁽⁸⁾ en (EG) nr. 376/2008 ⁽⁹⁾ van de Commissie moeten van toepassing zijn onverminderd de in de onderhavige verordening vastgestelde aanvullende voorwaarden en afwijkingen.
- (5) Artikel 3 van Verordening (EG) nr. 1918/2006, dat betrekking heeft op mededelings- en afgiftevereisten, de geldigheidsduur van de invoercertificaten en het bedrag van de zekerheid, moet van toepassing zijn, tenzij in de onderhavige verordening anders is bepaald.

⁽¹⁾ PB L 347 van 20.12.2013, blz. 671.

⁽²⁾ Verordening (EU) 2016/580 van het Europees Parlement en de Raad van 13 april 2016 inzake de invoering van urgente autonome handelsmaatregelen ten gunste van de Republiek Tunesië (PB L 102 van 18.4.2016, blz. 1).

⁽³⁾ PB L 97 van 30.3.1998, blz. 2. Overeenkomst laatstelijk gewijzigd bij Besluit 2006/612/EG van de Raad (PB L 260 van 21.9.2006, blz. 1).

⁽⁴⁾ PB L 278 van 21.10.2005, blz. 3.

⁽⁵⁾ Besluit 2005/720/EG van de Raad van 20 september 2005 betreffende de sluiting van het Protocol bij de Euro-mediterrane Overeenkomst waarbij een associatie tot stand wordt gebracht tussen de Europese Gemeenschappen en hun lidstaten, enerzijds, en de Republiek Tunesië, anderzijds, teneinde rekening te houden met de toetreding van de Tsjechische Republiek, de Republiek Estland, de Republiek Cyprus, de Republiek Hongarije, de Republiek Letland, de Republiek Litouwen, de Republiek Malta, de Republiek Polen, de Republiek Slovenië en de Slowaakse Republiek tot de Europese Unie (PB L 278 van 21.10.2005, blz. 1).

⁽⁶⁾ Verordening (EG) nr. 1918/2006 van de Commissie van 20 december 2006 inzake de opening en de wijze van beheer van een tariefcontingent voor olijfolie van oorsprong uit Tunesië (PB L 365 van 21.12.2006, blz. 84).

⁽⁷⁾ Verordening (EG) nr. 1345/2005 van de Commissie van 16 augustus 2005 houdende uitvoeringsbepalingen voor de invoercertificatenregeling in de sector olijfolie (PB L 212 van 17.8.2005, blz. 13).

⁽⁸⁾ Verordening (EG) nr. 1301/2006 van de Commissie van 31 augustus 2006 houdende gemeenschappelijke voorschriften voor het beheer van door middel van een stelsel van invoercertificaten beheerde invoertariefcontingenten voor landbouwproducten (PB L 238 van 1.9.2006, blz. 13).

⁽⁹⁾ Verordening (EG) nr. 376/2008 van de Commissie van 23 april 2008 houdende gemeenschappelijke uitvoeringsbepalingen inzake het stelsel van invoer-, uitvoer- en voorfixatiecertificaten voor landbouwproducten (PB L 114 van 26.4.2008, blz. 3).

- (6) Om ervoor te zorgen dat de marktdeelnemers flexibeler gebruik kunnen maken van de contingenten voor de invoer van olijfolie van eerste persing van oorsprong uit Tunesië, moet de verplichting om de mededeling uit te splitsen naar GN-code, worden afgeschaft. Verordening (EG) nr. 1918/2006 moet daarom dienovereenkomstig worden gewijzigd.
- (7) De in deze verordening vervatte maatregelen zijn in overeenstemming met het advies van het Comité voor de gemeenschappelijke ordening van de landbouwmarkten,

HEEFT DE VOLGENDE VERORDENING VASTGESTELD:

Artikel 1

De Verordeningen (EG) nr. 1345/2005, (EG) nr. 1301/2006 en (EG) nr. 376/2008, alsmede artikel 3 van Verordening (EG) nr. 1918/2006 zijn van toepassing, tenzij in de onderhavige verordening anders is bepaald.

Artikel 2

1. Voor 2016 en 2017 wordt een jaarlijks rechtenvrij tariefcontingent met volgnummer 09.4033 (hierna „het tijdelijke contingent” genoemd) geopend voor de invoer in de Unie van geheel in Tunesië verkregen en rechtstreeks van dat land naar de Unie vervoerde olijfolie van eerste persing van de GN-codes 1509 10 10 en 1509 10 90, onder de in deze verordening vastgestelde voorwaarden. De omvang van het tijdelijke contingent bedraagt 35 000 ton per jaar.
2. Het tijdelijke contingent wordt pas beschikbaar gesteld nadat het in artikel 2 van Verordening (EG) nr. 1918/2006 vastgestelde jaarlijkse contingent met volgnummer 09.4032 volledig is toegewezen.
3. Het tijdelijke contingent wordt ieder jaar op 1 januari geopend. Voor 2016 wordt het tijdelijke contingent echter geopend vanaf de inwerkingtreding van deze verordening tot en met 31 december 2016.

Artikel 3

Certificaataanvragen voor het tijdelijke contingent worden in aanmerking genomen vanaf de eerste maandag of de eerste dinsdag na de inwerkingtreding van de uitvoeringshandeling waarbij de indiening van aanvragen voor het contingent met volgnummer 09.4032 wordt geschorst.

Voor 2016 worden certificaataanvragen voor het tijdelijke contingent in aanmerking genomen vanaf de eerste maandag of de eerste dinsdag na de inwerkingtreding van deze verordening.

Artikel 4

In artikel 3, lid 2, van Verordening (EG) nr. 1918/2006 wordt de tweede zin geschrapt.

Artikel 5

Deze verordening treedt in werking op de zevende dag na die van de bekendmaking ervan in het *Publicatieblad van de Europese Unie*.

Deze verordening is verbindend in al haar onderdelen en is rechtstreeks toepasselijk in elke lidstaat.

Gedaan te Brussel, 19 april 2016.

Voor de Commissie

De voorzitter

Jean-Claude JUNCKER

UITVOERINGSVERORDENING (EU) 2016/606 VAN DE COMMISSIE**van 19 april 2016****tot sluiting van de openbare inschrijving voor de aankoop van mageremelkpoeder in het kader van de bij Uitvoeringsverordening (EU) 2016/482 geopende openbare interventie**

DE EUROPESE COMMISSIE,

Gezien het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie,

Gezien Verordening (EU) nr. 1370/2013 van de Raad van 16 december 2013 houdende maatregelen tot vaststelling van steun en restituties in het kader van de gemeenschappelijke ordening van de markten voor landbouwproducten ⁽¹⁾, en met name artikel 3, lid 6,

Overwegende hetgeen volgt:

- (1) Bij Uitvoeringsverordening (EU) 2016/482 van de Commissie ⁽²⁾ is een openbare inschrijving voor de aankoop van mageremelkpoeder geopend omdat de kwantitatieve beperking van 109 000 ton die in artikel 3, lid 1, onder c), van Verordening (EU) nr. 1370/2013 voor de aankoop van mageremelkpoeder tegen een vaste prijs in het kader van de openbare interventie is vastgesteld, was overschreden.
- (2) Bij artikel 3, lid 1, tweede alinea, van Verordening (EU) nr. 1370/2013, als ingevoegd bij Verordening (EU) 2016/591 van de Raad ⁽³⁾, zijn de maximaal toegestane hoeveelheden voor de interventieaankoop van boter en mageremelkpoeder tegen een vaste prijs voor het jaar 2016 verhoogd met ingang van 20 april 2016.
- (3) Daarom is het passend de bij Uitvoeringsverordening (EU) 2016/482 geopende openbare inschrijving te sluiten en de aankoop van mageremelkpoeder tegen een vaste prijs in het kader van de openbare interventie te hervatten tot de verhoogde maximaal toegestane hoeveelheid is bereikt.
- (4) Aangezien de interventiebureaus de aanbieders snel na de bekendmaking van deze verordening in kennis moeten stellen van de sluiting van de openbare inschrijving, moet deze verordening in werking treden op de dag van de bekendmaking ervan in het *Publicatieblad van de Europese Unie*,

HEEFT DE VOLGENDE VERORDENING VASTGESTELD:

*Artikel 1***Sluiting van de openbare inschrijving**

De bij Uitvoeringsverordening (EU) 2016/482 geopende openbare inschrijving wordt gesloten.

*Artikel 2***Inwerkingtreding**Deze verordening treedt in werking op de dag van de bekendmaking ervan in het *Publicatieblad van de Europese Unie*.

⁽¹⁾ PB L 346 van 20.12.2013, blz. 12.

⁽²⁾ Uitvoeringsverordening (EU) 2016/482 van de Commissie van 1 april 2016 houdende sluiting van de interventieaankoop van mageremelkpoeder tegen een vaste prijs voor de interventieperiode die eindigt op 30 september 2016, en houdende opening van een openbare inschrijving voor de aankoop (PB L 87 van 2.4.2016, blz. 26).

⁽³⁾ Verordening (EU) 2016/591 van de Raad van 15 april 2016 tot wijziging van Verordening (EU) nr. 1370/2013 houdende maatregelen tot vaststelling van steun en restituties in het kader van de gemeenschappelijke ordening van de markten voor landbouwproducten, wat de toepasselijke kwantitatieve beperkingen voor de aankoop van boter en mageremelkpoeder betreft (PB L 103 van 19.4.2016, blz. 3).

Deze verordening is verbindend in al haar onderdelen en is rechtstreeks toepasselijk in elke lidstaat.

Gedaan te Brussel, 19 april 2016.

*Voor de Commissie,
namens de voorzitter,
Jerzy PLEWA
Directeur-generaal Landbouw en Plattelandsontwikkeling*

UITVOERINGSVERORDENING (EU) 2016/607 VAN DE COMMISSIE**van 19 april 2016****tot vaststelling van de forfaitaire invoerwaarden voor de bepaling van de invoerprijs van bepaalde groenten en fruit**

DE EUROPESE COMMISSIE,

Gezien het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie,

Gezien Verordening (EU) nr. 1308/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 17 december 2013 tot vaststelling van een gemeenschappelijke ordening van de markten voor landbouwproducten en tot intrekking van de Verordeningen (EEG) nr. 922/72, (EEG) nr. 234/79, (EG) nr. 1037/2001 en (EG) nr. 1234/2007 van de Raad ⁽¹⁾,Gezien Uitvoeringsverordening (EU) nr. 543/2011 van de Commissie van 7 juni 2011 tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van Verordening (EG) nr. 1234/2007 van de Raad, wat de sectoren groenten en fruit en verwerkte groenten en fruit betreft ⁽²⁾, en met name artikel 136, lid 1,

Overwegende hetgeen volgt:

- (1) Bij Uitvoeringsverordening (EU) nr. 543/2011 zijn, op grond van de resultaten van de multilaterale handelsbesprekingen van de Uruguayronde, de criteria vastgesteld aan de hand waarvan de Commissie voor de producten en de perioden die in bijlage XVI, deel A, bij die verordening zijn vermeld, de forfaitaire waarden bij invoer uit derde landen vaststelt.
- (2) De forfaitaire invoerwaarde wordt elke dag berekend overeenkomstig artikel 136, lid 1, van Uitvoeringsverordening (EU) nr. 543/2011, met inachtneming van de variabele gegevens voor die dag. Bijgevolg moet deze verordening in werking treden op de dag van de bekendmaking ervan in het *Publicatieblad van de Europese Unie*,

HEEFT DE VOLGENDE VERORDENING VASTGESTELD:

Artikel 1

De in artikel 136 van Uitvoeringsverordening (EU) nr. 543/2011 bedoelde forfaitaire invoerwaarden worden vastgesteld in de bijlage bij de onderhavige verordening.

*Artikel 2*Deze verordening treedt in werking op de dag van de bekendmaking ervan in het *Publicatieblad van de Europese Unie*.

Deze verordening is verbindend in al haar onderdelen en is rechtstreeks toepasselijk in elke lidstaat.

Gedaan te Brussel, 19 april 2016.

Voor de Commissie,
namens de voorzitter,
Jerzy PLEWA

Directeur-generaal Landbouw en Plattelandsontwikkeling

⁽¹⁾ PB L 347 van 20.12.2013, blz. 671.

⁽²⁾ PB L 157 van 15.6.2011, blz. 1.

BIJLAGE

Forfaitaire invoerwaarden voor de bepaling van de invoerprijs van bepaalde groenten en fruit

(EUR/100 kg)		
GN-code	Code derde landen ⁽¹⁾	Forfaitaire invoerwaarde
0702 00 00	IL	279,2
	MA	95,7
	SN	175,5
	TR	108,9
	ZZ	164,8
0707 00 05	MA	80,7
	TR	112,8
	ZZ	96,8
0709 93 10	MA	91,2
	TR	134,3
	ZZ	112,8
0805 10 20	CR	66,6
	EG	47,6
	IL	79,1
	MA	57,5
	TR	38,9
	ZZ	57,9
	ZZ	57,9
0805 50 10	MA	132,7
	ZZ	132,7
0808 10 80	AR	107,0
	BR	106,3
	CL	112,5
	CN	131,9
	US	153,7
	ZA	85,7
	ZZ	116,2
	ZZ	116,2
0808 30 90	AR	101,3
	CL	134,3
	CN	86,4
	ZA	117,7
	ZZ	109,9
	ZZ	109,9

⁽¹⁾ Landennomenclatuur vastgesteld bij Verordening (EU) nr. 1106/2012 van de Commissie van 27 november 2012 tot uitvoering van Verordening (EG) nr. 471/2009 van het Europees Parlement en de Raad betreffende communautaire statistieken van de buitenlandse handel met derde landen, wat de bijwerking van de nomenclatuur van landen en gebieden betreft (PB L 328 van 28.11.2012, blz. 7). De code „ZZ” staat voor „overige oorsprong”.

BESLUITEN

BESLUIT (GBVB) 2016/608 VAN DE RAAD

van 18 april 2016

betreffende de tijdelijke opvang van een aantal Palestijnen door lidstaten van de Europese Unie

DE RAAD VAN DE EUROPESE UNIE,

Gezien het Verdrag betreffende de Europese Unie, en met name artikel 29 en artikel 31, lid 1,

Overwegende hetgeen volgt:

- (1) De Raad heeft op 5 maart 2015 Besluit (GBVB) 2015/363 ⁽¹⁾ betreffende de tijdelijke opvang van een aantal Palestijnen door lidstaten vastgesteld, op grond waarvan de geldigheid van hun nationale vergunningen om het grondgebied van de in Gemeenschappelijk Standpunt 2002/400/GBVB ⁽²⁾ bedoelde lidstaten te betreden en daar te verblijven, met nog eens 24 maanden werd verlengd.
- (2) Op basis van een evaluatie van de toepassing van Gemeenschappelijk Standpunt 2002/400/GBVB acht de Raad het gepast de geldigheidsduur van die vergunningen met nog eens 24 maanden te verlengen,

HEEFT HET VOLGENDE BESLUIT VASTGESTELD:

Artikel 1

De in artikel 2 van Gemeenschappelijk Standpunt 2002/400/GBVB bedoelde lidstaten verlengen de geldigheidsduur van overeenkomstig artikel 3 van het gemeenschappelijk standpunt verleende nationale vergunningen om hun grondgebied te betreden en daar te verblijven met nog eens 24 maanden, met ingang van 31 januari 2016.

Artikel 2

Dit besluit treedt in werking op de dag waarop het wordt vastgesteld.

Gedaan te Luxemburg, 18 april 2016.

Voor de Raad

De voorzitter

F. MOGHERINI

⁽¹⁾ Besluit (GBVB) 2015/363 van de Raad van 5 maart 2015 betreffende de tijdelijke opvang van een aantal Palestijnen door lidstaten van de Europese Unie (PB L 62 van 6.3.2015, blz. 24).

⁽²⁾ Gemeenschappelijk Standpunt 2002/400/GBVB van de Raad van 21 mei 2002 betreffende de tijdelijke opvang van een aantal Palestijnen door lidstaten van de Europese Unie (PB L 138 van 28.5.2002, blz. 33).

BESLUIT (GBVB) 2016/609 VAN DE RAAD**van 18 april 2016****tot wijziging van Besluit 2010/413/GBVB betreffende beperkende maatregelen tegen Iran**

DE RAAD VAN DE EUROPESE UNIE,

Gezien het Verdrag betreffende de Europese Unie, en met name artikel 29,

Gezien Besluit 2010/413/GBVB van de Raad van 26 juli 2010 betreffende beperkende maatregelen tegen Iran en tot intrekking van Gemeenschappelijk Standpunt 2007/140/GBVB ⁽¹⁾, en met name artikel 23,

Gezien het voorstel van de hoge vertegenwoordiger van de Unie voor buitenlandse zaken en veiligheidsbeleid,

Overwegende hetgeen volgt:

- (1) Op 26 juli 2010 heeft de Raad Besluit 2010/413/GBVB van de Raad vastgesteld.
- (2) Op 14 juli 2015 hebben China, Duitsland, Frankrijk, de Russische Federatie, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten, met de steun van de hoge vertegenwoordiger van de Unie voor buitenlandse zaken en veiligheidsbeleid, met Iran een akkoord bereikt over een alomvattende langetermijnoplossing voor de Iraanse nucleaire kwestie. De succesvolle uitvoering van het gezamenlijk alomvattend actieplan (Joint Comprehensive Plan of Action — JCPOA) zal het uitsluitend vreedzame karakter van het Iraanse nucleaire programma garanderen en tot de volledige opheffing van alle nucleair-gerelateerde sancties leiden.
- (3) Op 20 juli 2015 heeft de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties Resolutie 2231 (2015) („VNVR-resolutie”) aangenomen, waarbij het JCPOA wordt onderschreven, wordt aangedrongen op de volledige uitvoering ervan volgens het in het JCPOA vastgestelde tijdschema en wordt voorzien in maatregelen die overeenkomstig het JCPOA moeten plaatsvinden.
- (4) Het JCPOA, zoals ondersteund door VNVR-resolutie 2231 (2015) bepaalt met name dat de Unie de ten aanzien van bepaalde personen en entiteiten ingestelde beperkende maatregelen moet opheffen op 18 oktober 2023 („de overgangsdatum”), zijnde acht jaar na 18 oktober 2015 („de goedkeuringsdatum”), of op een vroeger tijdstip wanneer uit een verslag van de directeur-generaal van de Internationale Organisatie voor Atoomenergie (IAEA) aan de raad van beheer van de IAEA en aan de VN-Veiligheidsraad blijkt dat de IAEA tot de vaststelling is gekomen dat al het nucleair materiaal in Iran uitsluitend voor vreedzame activiteiten wordt gebruikt („de ruimere vaststelling”).
- (5) De Raad heeft de motivering betreffende één entiteit die tot de overgangsdag aan beperkende maatregelen moet worden onderworpen, geëvalueerd en besloten dat ze moet worden aangevuld.
- (6) De vermelding in de bijlage bij dit besluit zou tot en met 22 oktober 2016 van toepassing moeten zijn.
- (7) Besluit 2010/413/GBVB moet bijgevolg dienovereenkomstig worden gewijzigd,

HEEFT HET VOLGENDE BESLUIT VASTGESTELD:

Artikel 1

Bijlage II bij Besluit 2010/413/GBVB wordt gewijzigd zoals aangegeven in de bijlage bij dit besluit.

*Artikel 2*Dit besluit treedt in werking op de dag na die van de bekendmaking ervan in het *Publicatieblad van de Europese Unie*.

Gedaan te Luxemburg, 18 april 2016.

Voor de Raad
De voorzitter
F. MOGHERINI

⁽¹⁾ PBL 195 van 27.7.2010, blz. 39.

BIJLAGE

De volgende vermelding wordt tot en met 22 oktober 2016 ingevoegd in deel I.B van bijlage II bij Besluit 2010/413/GBVB:

I. Personen en entiteiten die betrokken zijn bij nucleaire activiteiten of activiteiten met betrekking tot ballistische raketten en personen en entiteiten die de regering van Iran steunen

B. Entiteiten

	Naam	Informatie ter identificatie	Motivering	Datum plaatsing op de lijst
„7a. (*)	Bank Saderat Iran (waaronder alle dochterondernemingen) en filialen:	Bank Saderat Tower, 43 Somayeh Ave, Teheran, Iran	Door het verwerken van kredietbrieven van DIO (Defence Industries Organisation) in maart 2009 heeft Bank Saderat de bepalingen geschonden van UNSCR 1737, waarbij DIO op de lijst werd geplaatst en derhalve de bevrozing werd geëist — en een verbod werd ingesteld op de beschikbaarstelling aan deze organisatie — van haar tegoeden, financiële activa en economische middelen. Door het verwerken van die kredietbrieven heeft Bank Saderat DIO ook geholpen het in UNSCR 1747 vervatte verbod op de aankoop en de levering door Iran van wapens en aanverwant materiaal te schenden.	
	a) Bank Saderat PLC (London)	5 Lothbury, London, EC2R 7 HD, UK	100 % dochteronderneming van Bank Saderat	

(*) Overeenkomstig Besluit (GBVB) 2016/609 van de Raad zal deze vermelding tot en met 22 oktober 2016 van toepassing zijn.

BESLUIT (GBVB) 2016/610 VAN DE RAAD**van 19 april 2016****betreffende een militaire GVDB-opleidingsmissie van de Europese Unie in de Centraal-Afrikaanse Republiek (EUTM RCA)**

DE RAAD VAN DE EUROPESE UNIE,

Gezien het Verdrag betreffende de Europese Unie, en met name artikel 28, artikel 42, lid 4, en artikel 43, lid 2,

Gezien het voorstel van de hoge vertegenwoordiger van de Unie voor buitenlandse zaken en veiligheidsbeleid,

Overwegende hetgeen volgt:

- (1) In zijn conclusies van 17 en 18 november 2014 onderkent de Raad de noodzaak van een gemeenschappelijke aanpak met de Verenigde Naties (VN) in de Centraal-Afrikaanse Republiek (CAR) bij de hervorming van haar veiligheidstroepen, waaronder de strijdkrachten, teneinde de situatie in het belang van het politieke proces te stabiliseren. Hij onderkent in dat opzicht de meerwaarde van een eventuele nadere rol van de Unie bij de hervorming van de veiligheidssector, ter ondersteuning van het werk van de VN, waarbij wordt gezorgd voor een lokaal draagvlak.
- (2) Op 19 januari 2015 heeft de Raad Besluit (GBVB) 2015/78 ⁽¹⁾ betreffende een militaire GVDB-adviesmissie van de Europese Unie in de Centraal-Afrikaanse Republiek (EUMAM RCA) vastgesteld. Het mandaat van EUMAM RCA eindigt op 16 juli 2016.
- (3) Bij brief d.d. 8 oktober 2015 heeft de *Chef de l'Etat de la Transition* van de CAR de Unie verzocht om verdere ondersteuning van de Centraal-Afrikaanse strijdkrachten (FACA) via een versterkte operationele opleidingsstructuur, in volledige samenwerking met de Multidimensionale Geïntegreerde Stabilisatiemissie van de Verenigde Naties in de Centraal-Afrikaanse Republiek (MINUSCA).
- (4) Op 17 november 2015 heeft de Raad het werk van EUMAM RCA ter ondersteuning van de herstructurering van de FACA geprezen en de hoge vertegenwoordiger van de Unie voor buitenlandse zaken en veiligheidsbeleid (HV) verzocht te starten met de voorbereidingen voor een missie die strategisch advies en operationele opleiding moet verstrekken, en die na de installatie van de democratisch gekozen autoriteiten en tijdig vóór het einde van het mandaat van EUMAM RCA van start moet gaan.
- (5) Op 14 maart 2016 heeft de Raad het crisisbeheersingsconcept voor een mogelijke militaire GVDB-opleidingsmissie van de EU in de CAR aangenomen.
- (6) De president van de CAR heeft de Unie bij brief van 30 maart 2016 verzocht een militaire GVDB-opleidingsmissie van de Europese Unie in de Centraal-Afrikaanse Republiek (EUTM RCA) te ontplooiën.
- (7) EUTM RCA moet zo snel mogelijk worden ontplooid tot volledig operationeel vermogen (Full Operating Capability, FOC).
- (8) Het Politiek en Veiligheidscomité (PVC) moet, onder de verantwoordelijkheid van de Raad en de HV, de politieke controle over EUTM RCA uitoefenen, er strategische leiding aan geven en de noodzakelijke besluiten nemen, overeenkomstig artikel 38, derde alinea, van het Verdrag betreffende de Europese Unie (VEU).

⁽¹⁾ Besluit (GBVB) 2015/78 van de Raad van 19 januari 2015 betreffende een militaire GVDB-adviesmissie van de Europese Unie in de Centraal-Afrikaanse Republiek (EUMAM RCA) (PB L 13 van 20.1.2015, blz. 8).

- (9) Er moet worden onderhandeld over internationale overeenkomsten in verband met de status van EU-geleide eenheden en personeel onder EU-leiding en de deelname van derde landen aan missies van de Unie, en deze overeenkomsten moeten worden gesloten.
- (10) Uit hoofde van artikel 41, lid 2, VEU en overeenkomstig Besluit (GBVB) 2015/528 van de Raad ⁽¹⁾ dienen de operationele uitgaven die voortvloeien uit dit besluit, dat gevolgen heeft op militair of defensiegebied, door de lidstaten te worden gedragen.
- (11) Overeenkomstig artikel 5 van Protocol nr. 22 betreffende de positie van Denemarken, gehecht aan het VEU en het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU), neemt Denemarken niet deel aan de uitwerking en de uitvoering van besluiten en acties van de Europese Unie die gevolgen hebben op defensiegebied. Denemarken neemt derhalve niet deel aan de vaststelling van dit besluit, dat bijgevolg niet bindend is voor, noch van toepassing is op Denemarken, en neemt niet deel aan de financiering van deze missie,

HEEFT HET VOLGENDE BESLUIT VASTGESTELD:

Artikel 1

Missie

1. De Unie voert in de Centraal-Afrikaanse Republiek een militaire GVDB-opleidingsmissie (EUTM RCA) uit teneinde bij te dragen tot de hervorming van de defensiesector in de CAR in het kader van het door MINUSCA gecoördineerde hervormingsproces van de veiligheidssector in Centraal-Afrika.
2. Ter verwezenlijking van de doelstelling van moderne, efficiënte en democratisch verantwoordingsplichtige Centraal-Afrikaanse strijdkrachten (FACA), verstrekt EUTM RCA:
  - a) strategisch advies aan het ministerie van Defensie, het militair personeel en de strijdkrachten van de CAR;
  - b) onderwijs aan officieren en onderofficieren van de FACA;
  - c) opleiding aan de FACA.
3. EUTM RCA biedt de delegatie van de Unie in de Centraal-Afrikaanse Republiek, binnen de grenzen van haar middelen en vermogens, militaire en met de veiligheid en de rechtsstaat verband houdende expertise.
4. Ter wille van de samenhang tussen het hervormingsproces van de veiligheidssector en het inzetten van opgeleide FACA-elementen pleegt EUTM RCA overleg met MINUSCA.
5. EUTM RCA verloopt volgens de politieke en strategische doelstellingen in het crisisbeheersingsconcept dat op 14 maart 2016 door de Raad is goedgekeurd.

Artikel 2

Benoeming van de EU-missiecommandant

1. Brigadegeneraal Eric HAUTECLOQUE-RAYSZ wordt benoemd tot EU-missiecommandant van EUTM RCA („de EU-missiecommandant”).
2. De EU-missiecommandant vervult de taken van operationeel commandant van de Unie en commandant van de troepen van de Unie.

⁽¹⁾ Besluit (GBVB) 2015/528 van de Raad van 27 maart 2015 tot instelling van een mechanisme voor het beheer van de financiering van de gemeenschappelijke kosten van de operaties van de Europese Unie die gevolgen hebben op militair of defensiegebied (Athena) en tot intrekking van Besluit 2011/871/GBVB (PB L 84 van 28.3.2015, blz. 39).

*Artikel 3***Aanwijzing van het hoofdkwartier van de missie**

1. Het hoofdkwartier van de missie EUTM RCA wordt gevestigd in Bangui, CAR. Het vervult de functie van operationeel hoofdkwartier en van hoofdkwartier van de troepenmacht.
2. Het missiehoofdkwartier van EUTM RCA omvat ook een ondersteunende afdeling in Brussel.

*Artikel 4***Planning en aanvang van EUTM RCA**

1. De inzetregels voor EUMAM RCA zijn van toepassing op EUTM RCA in de planningsfase, in de provincie Bangui.
2. EUTM RCA gaat van start bij een besluit van de Raad dat wordt vastgesteld op de door de EU-missiecommandant aanbevolen datum, na goedkeuring van het missieplan en de inzetregels.

*Artikel 5***Politieke controle en strategische leiding**

1. Het PVC oefent, onder de verantwoordelijkheid van de Raad en de HV, de politieke controle en de strategische leiding over EUTM RCA uit. De Raad machtigt het PVC om de noodzakelijke besluiten te nemen overeenkomstig artikel 38 VEU. Onder deze machtiging vallen de bevoegdheden om de planningsdocumenten, waaronder het missieplan en de inzetregels, te wijzigen. Zij omvat voorts de bevoegdheden om besluiten te nemen over de benoeming van de volgende EU-missiecommandanten. De beslissingsbevoegdheden met betrekking tot de doelstellingen, de reikwijdte en de beëindiging van EUTM RCA, alsmede de algemene voorwaarden voor de uitvoering van haar taken blijven bij de Raad berusten.
2. Het PVC brengt op gezette tijden verslag uit aan de Raad.
3. Het PVC ontvangt van de voorzitter van het Militair Comité van de EU (EUMC) op gezette tijden verslagen over het verloop van EUTM RCA. Het PVC kan, naargelang van het geval, de EU-missiecommandant op zijn vergaderingen uitnodigen.

*Artikel 6***Militaire leiding**

1. Het EUMC controleert of EUTM RCA, onder verantwoordelijkheid van de EU-missiecommandant, correct wordt uitgevoerd.
2. Het EUMC ontvangt op gezette tijden verslagen van de EU-missiecommandant. Het kan, naargelang van het geval, de EU-missiecommandant op zijn vergaderingen uitnodigen.
3. De voorzitter van het EUMC treedt op als eerste contactpunt met de EU-missiecommandant.

*Artikel 7***Samenhang van het optreden van de Unie en coördinatie**

1. De HV draagt zorg voor de uitvoering van dit besluit en zorgt er tevens voor dat het consistent is met het externe optreden van de Unie als geheel, met inbegrip van de ontwikkelingsprogramma's en de humanitaire bijstand van de Unie.
2. De EU-missiecommandant krijgt, onder volledige eerbiediging van de commandostructuur, ter plaatse politieke aansturing van het hoofd van de EU-delegatie bij de Centraal-Afrikaanse Republiek.

3. De HV, bijgestaan door de Europese Dienst voor extern optreden (EDEO), treedt op als eerste contactpunt met de VN, de autoriteiten van de CAR en de buurlanden, de Afrikaanse Unie (AU), de Economische Gemeenschap van Centraal-Afrikaanse Staten (CEEAC) en andere relevante internationale en bilaterale actoren.
4. De coördinatieregelingen tussen de EU-missiecommandant, de EU-actoren en belangrijke plaatselijke strategische partners die relevant zijn voor de operatie, worden bepaald in het missieplan.

Artikel 8

Deelname van derde staten

1. Onverminderd de beslissingsautonomie van de Unie en haar ene institutionele kader, en overeenkomstig de desbetreffende richtsnoeren van de Europese Raad, kunnen derde staten worden uitgenodigd aan EUTM RCA deel te nemen.
2. De Raad machtigt het PVC om derde staten uit te nodigen bijdragen te leveren en om, op aanbeveling van de EU-missiecommandant en van het EUMC, de noodzakelijke besluiten betreffende de aanvaarding van de voorgestelde bijdragen te nemen.
3. De nadere regelingen wat betreft de deelname door derde staten, worden vastgelegd in overeenkomsten die overeenkomstig artikel 37 VEU en volgens de procedure van artikel 218 VWEU worden gesloten. Indien de Unie en een derde staat een overeenkomst tot vaststelling van een kader voor de deelname van deze derde staat aan crisisbeheersingsmissies van de Unie hebben gesloten, zijn de bepalingen van die overeenkomst van toepassing in het kader van EUTM RCA.
4. Derde staten die belangrijke militaire bijdragen aan EUTM RCA leveren, hebben bij de dagelijkse aansturing van EUTM RCA dezelfde rechten en verplichtingen als de deelnemende lidstaten.
5. De Raad machtigt het PVC om de noodzakelijke besluiten te nemen betreffende de instelling van een Comité van contribuanten, indien derde staten aanzienlijke militaire bijdragen leveren.

Artikel 9

Status van het personeel onder EU-leiding

Over de status van de eenheden en het personeel onder EU-leiding, inclusief de voorrechten, immuniteiten en overige waarborgen die nodig zijn voor de uitvoering en de soepele werking van hun missie, wordt een overeenkomst gesloten overeenkomstig artikel 37 VEU en volgens de procedure van artikel 218 VWEU.

Artikel 10

Financiële regeling

1. De gemeenschappelijke kosten van EUTM RCA worden beheerd overeenkomstig Besluit (GBVB) 2015/528.
2. Het financiële referentiebedrag voor de gemeenschappelijke kosten van EUTM RCA bedraagt 18 180 000 EUR. Het in artikel 25, lid 1, van Besluit (GBVB) 2015/528 bedoelde percentage van het referentiebedrag bedraagt 15 % en het in artikel 34, lid 3, van dat besluit bedoelde percentage bedraagt 60 % voor vastleggingen en 15 % voor betalingen.

*Artikel 11***Projectcel**

1. EUTM RCA beschikt over een projectcel om door de Unie, lidstaten of derde staten te financieren projecten vast te stellen en uit te voeren die stroken met de doelstellingen van de missie en bijdragen aan het vervullen van de opdracht.
2. Athena kan de financiële bijdragen in verband met in lid 1 van dit artikel bedoelde projecten beheren, overeenkomstig artikel 30 van Besluit (GBVB) 2015/528.
3. In geen geval wordt de Unie of de HV door de bijdragende staten aansprakelijk gesteld voor handelingen of nalatigheden van EUTM RCA in verband met de besteding van de middelen van die staten.

*Artikel 12***Vrijgeven van informatie**

1. De HV is gemachtigd om, overeenkomstig Besluit 2013/488/EU van de Raad ⁽¹⁾, gerubriceerde EU-informatie die ten behoeve van EUTM RCA is opgesteld, aan de bij dit besluit betrokken derde staten vrij te geven, indien dit passend is en in overeenstemming met de behoeften van EUTM RCA, en wel als volgt:
  - a) tot het niveau waarin is voorzien in de toepasselijke tussen de Unie en de betrokken derde staat gesloten overeenkomst voor de beveiliging van informatie, of
  - b) in andere gevallen, tot het niveau CONFIDENTIEEL UE/EU CONFIDENTIAL.
2. De HV is tevens gemachtigd om, naargelang van de operationele behoeften van EUTM RCA, gerubriceerde EU-informatie tot op het niveau RESTREINT UE/EU RESTRICTED die ten behoeve van EUTM RCA is opgesteld, overeenkomstig Besluit 2013/488/EU vrij te geven aan de VN en aan de AU. Daartoe worden regelingen tussen de HV en de bevoegde autoriteiten van de VN en de AU opgesteld.
3. Indien er sprake is van een specifieke en onmiddellijke operationele behoefte, is de HV voorts gemachtigd gerubriceerde EU-informatie tot en met het niveau „RESTREINT UE/EU RESTRICTED” die ten behoeve van de EUTM RCA is opgesteld, overeenkomstig Besluit 2013/488/EU vrij te geven aan het gastland. Daartoe worden regelingen tussen de HV en de bevoegde autoriteiten van het gastland opgesteld.
4. De HV is bevoegd niet-gerubriceerde documenten van de EU betreffende de beraadslagingen van de Raad over EUTM RCA die onder de geheimhoudingsplicht van artikel 6, lid 1, van het reglement van orde van de Raad ⁽²⁾ vallen, vrij te geven aan de derde landen die bij dit besluit zijn betrokken.
5. De HV kan die bevoegdheden, alsmede de bevoegdheid om de in dit artikel bedoelde regelingen te sluiten, delegeren aan EDEO-ambtenaren en/of aan de EU-missiecommandant.

*Artikel 13***Inwerkingtreding en beëindiging**

1. Dit besluit treedt in werking op de datum van vaststelling ervan.
2. EUTM RCA wordt beëindigd binnen 24 maanden nadat het zijn volledig operationeel vermogen FOC heeft bereikt.

⁽¹⁾ Besluit 2013/488/EU van de Raad van 23 september 2013 betreffende de beveiligingsvoorschriften voor de bescherming van gerubriceerde EU-informatie (PB L 274 van 15.10.2013, blz. 1).

⁽²⁾ Besluit 2009/937/EU van de Raad van 1 december 2009 houdende vaststelling van zijn reglement van orde (PB L 325 van 11.12.2009, blz. 35).

3. Het besluit wordt ingetrokken op de datum van sluiting van het hoofdkwartier van de missie van EUTM RCA overeenkomstig de plannen die zijn goedgekeurd voor de beëindiging van EUTM RCA, onverminderd de in Besluit (GBVB) 2015/528 vastgestelde procedures voor de controle en het afleggen van rekening en verantwoording over EUTM RCA.

Gedaan te Luxemburg, 19 april 2016.

Voor de Raad

De voorzitter

F. MOGHERINI

BESLUIT (EU) 2016/611 VAN DE COMMISSIE**van 15 april 2016****inzake het referentiedocument betreffende de beste milieubeheerpraktijk, sectorale milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties voor de toeristische sector in het kader van Verordening (EG) nr. 1221/2009 inzake de vrijwillige deelneming van organisaties aan een communautair milieubeheer- en milieuauditsysteem (EMAS)***(Kennisgeving geschied onder nummer C(2016) 2137)***(Voor de EER relevante tekst)**

DE EUROPESE COMMISSIE,

Gezien het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie,

Gezien Verordening (EG) nr. 1221/2009 van het Europees Parlement en de Raad van 25 november 2009 inzake de vrijwillige deelneming van organisaties aan een communautair milieubeheer- en milieuauditsysteem (EMAS), tot intrekking van Verordening (EG) nr. 761/2001 en van de Beschikkingen 2001/681/EG en 2006/193/EG van de Commissie ⁽¹⁾, en met name artikel 46, lid 1,

Overwegende hetgeen volgt:

- (1) Verordening (EG) nr. 1221/2009 verplicht de Commissie om in overleg met de lidstaten en andere belanghebbenden sectorale referentiedocumenten voor specifieke economische sectoren op te stellen. Deze sectorale referentiedocumenten zijn nodig om organisaties te helpen zich beter toe te spitsen op de belangrijkste milieuaspecten in de betrokken sector en zullen hen in staat stellen de milieuprestaties van de organisatie te evalueren, rapporteren en verbeteren. Zij moeten ook een beschrijving van de beste milieubeheerpraktijken, indicatoren voor milieuprestaties en, zo nodig, criteria voor topprestaties en evaluatiesystemen voor milieuprestaties in die sectoren bevatten.
- (2) De mededeling van de Commissie „Opstelling van het werkprogramma met een indicatieve lijst van sectoren voor de vaststelling van sectorale en sectoroverschrijdende referentiedocumenten, overeenkomstig Verordening (EG) nr. 1221/2009 inzake de vrijwillige deelneming van organisaties aan een communautair milieubeheer- en milieuauditsysteem (EMAS)” ⁽²⁾ bevat een werkplan en een indicatieve lijst van prioritaire sectoren voor de vaststelling van sectorale en sectoroverschrijdende referentiedocumenten inclusief de toeristische sector.
- (3) De in dit besluit vervatte maatregelen zijn in overeenstemming met het advies van het bij artikel 49 van Verordening (EG) nr. 1221/2009 ingestelde comité,

HEEFT HET VOLGENDE BESLUIT VASTGESTELD:

Artikel 1

Het sectorale referentiedocument over de beste milieubeheerpraktijken, milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties voor de toeristische sector is opgenomen in de bijlage.

⁽¹⁾ PB L 342 van 22.12.2009, blz. 1.

⁽²⁾ PB C 358 van 8.12.2011, blz. 2.

Artikel 2

Organisaties in de toeristische sector die bij EMAS zijn geregistreerd, houden rekening met dit sectorale referentiedocument en zorgen er derhalve voor dat:

- relevante elementen van het sectorale referentiedocument worden gebruikt bij het ontwerpen en uitvoeren van hun milieubeheersysteem in het licht van de milieu-evaluaties;
- in hun milieuverklaringen wordt aangetoond hoe de in het sectorale referentiedocument beschreven relevante milieuprestatie-indicatoren, beste milieubeheerpraktijken en criteria voor topprestaties zijn gebruikt voor de vaststelling van maatregelen en acties, en eventueel voor de vaststelling van prioriteiten voor de verbetering van hun milieuprestaties.

Artikel 3

Organisaties met een EMAS-registratie zijn niet verplicht te voldoen aan de criteria voor topprestaties die in het sectorale referentiedocument worden genoemd omdat het vrijwillige karakter van EMAS de beoordeling van de haalbaarheid van de benchmarks in termen van kosten en baten aan de organisaties zelf overlaat.

Dit besluit is gericht tot de lidstaten.

Gedaan te Brussel, 15 april 2016.

Voor de Commissie
Karmelu VELLA
Lid van de Commissie

BIJLAGE

INHOUDSOPGAVE

1.	Inleiding	30
2.	Toepassingsgebied	33
3.	Beste milieubeheerpraktijken, sectorale milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties voor de toeristische sector	36
3.1.	Horizontale acties	36
3.1.1.	Implementatie van het milieubeheersysteem	36
3.1.2.	Beheer van de toeleveringsketen	36
3.2.	Bestemmingsbeheer	37
3.2.1.	Strategische plannen voor de ontwikkeling van bestemmingen	37
3.2.2.	De instandhouding en het beheer van de biodiversiteit	37
3.2.3.	Infrastructuur en dienstverlening	38
3.3.	Activiteiten van touroperators en reisbureaus	38
3.3.1.	Vermindering en verzachting van het milieueffect van het vervoer	38
3.3.2.	Aansturen op milieuverbetering bij de aanbieders van accommodatie	39
3.3.3.	Aansturen op verbetering van bestemmingen	40
3.3.4.	Ontwikkelen en bevorderen van geschikte toeristische pakketten en aanmoedigen van duurzamer gedrag van toeristen	40
3.3.5.	Efficiëntie in de detailhandel en op kantoor	41
3.4.	Verbruik van water in accommodatiefaciliteiten tot een minimum beperken	41
3.4.1.	Monitoring, onderhoud en optimalisering van het waterleidingsstelsel	41
3.4.2.	Efficiënte waterleidingshulpstukken in gastruimten	42
3.4.3.	Efficiënte huishoudelijke diensten	42
3.4.4.	Geoptimaliseerde kleinschalige wasserij	43
3.4.5.	Geoptimaliseerde grootschalige of uitbestede wasserij	43
3.4.6.	Geoptimaliseerd zwembadbeheer	44
3.4.7.	Recycling van regenwater en grijs water	44
3.5.	Afval- en afvalwaterbeheer in accommodatie	45
3.5.1.	Afvalpreventie	45
3.5.2.	Afval sorteren en verzending voor recycling	45
3.5.3.	Behandeling van afvalwater	45
3.6.	Verbruik van water in accommodatiefaciliteiten tot een minimum beperken	46
3.6.1.	Systemen voor energiebeheer en -monitoring	46
3.6.2.	Verbeterde bouwschil	46

3.6.3. Geoptimaliseerde systemen voor verwarming, ventilatie en airconditioning	47
3.6.4. Efficiënt gebruik van warmtepompen en geothermische verwarming/koeling	47
3.6.5. Efficiënte verlichting en elektrische apparatuur	48
3.6.6. Hernieuwbare energiebronnen	48
3.7. Restaurants en hotelkeukens	49
3.7.1. Groene inkoop van voedingsmiddelen en dranken	49
3.7.2. Beheer van organisch afval	49
3.7.3. Geoptimaliseerd afwassen, schoonmaken, en maaltijdbereiding	49
3.7.4. Geoptimaliseerd koken en geoptimaliseerde ventilatie en koeling	50
3.8. Kampeertreinen	50
3.8.1. Milieueducatie van gasten	50
3.8.2. Milieubeheer van groenvoorzieningen	51
3.8.3. Energie-efficiëntie van kampeertreinen en installatie van hernieuwbare energie	51
3.8.4. Waterefficiëntie van kampeertreinen	52
3.8.5. Afvalreductie op kampeertreinen	52
3.8.6. Natuurlijke badplaatsen	53
4. Aanbevolen voornaamste sectorspecifieke milieuprestatie-indicatoren	54

1. INLEIDING

Dit document is een sectoraal referentiedocument (SRD) en is opgesteld overeenkomstig artikel 46 van Verordening (EG) nr. 1221/2009 inzake de vrijwillige deelneming van organisaties aan een communautair milieubeheer- en milieuaudit-systeem (EMAS) ⁽¹⁾. Met het oog op een beter begrip van dit document biedt deze inleiding een overzicht van de juridische achtergrond en het gebruik van het SRD.

Het SRD is gebaseerd op een gedetailleerd wetenschappelijk en beleidsverslag ⁽²⁾ (een „Best Practice Report”) dat is opgesteld door het Instituut voor technologische prognose (Institute for Prospective Technological Studies of IPTS), één van de zeven instituten van het Gemeenschappelijk Centrum voor onderzoek (JRC) van de Europese Commissie.

Relevante juridische achtergrond

Het communautaire milieubeheer- en milieuauditsysteem (EMAS) werd in 1993 ingevoerd bij Verordening (EEG) nr. 1836/93 van de Raad ⁽³⁾. Deelname van organisaties is vrijwillig. Daarna heeft EMAS twee grote herzieningen ondergaan:

- Verordening (EG) nr. 761/2001 van het Europees Parlement en de Raad ⁽⁴⁾,
- Verordening (EG) nr. 1221/2009.

⁽¹⁾ PB L 342 van 22.12.2009, blz. 1.

⁽²⁾ Het wetenschappelijk en beleidsverslag is algemeen beschikbaar via de website van het JRC/IPTS op het volgende adres: <http://susproc.jrc.ec.europa.eu/activities/emas/documents/TourismBEMP.pdf>. De conclusies over beste milieubeheerpraktijken en de toepasbaarheid daarvan, alsmede de vastgestelde specifieke milieuprestatie-indicatoren en de criteria voor topprestaties in dit sectorale referentiedocument zijn gebaseerd op de bevindingen die zijn beschreven in het wetenschappelijk en beleidsverslag. Alle achtergrondinformatie en technische details zijn daarin te vinden.

⁽³⁾ Verordening (EEG) nr. 1836/93 van de Raad van 29 juni 1993 inzake de vrijwillige deelneming van ondernemingen in de industriële sector aan een communautair milieubeheer- en milieuauditsysteem (PB L 168 van 10.7.1993, blz. 1).

⁽⁴⁾ Verordening (EG) nr. 761/2001 van het Europees Parlement en de Raad van 19 maart 2001 inzake de vrijwillige deelneming van organisaties aan een communautair milieubeheer- en milieuauditsysteem (EMAS) (PB L 114 van 24.4.2001, blz. 1).

Een belangrijk nieuw element van de laatste herziening, die op 11 januari 2010 in werking is getreden, is artikel 46 inzake de opstelling van sectorale referentiedocumenten (SRD's). De SRD's moeten optimale werkmethode op het gebied van milieubeheer („best environmental management practices”, BEMP's), indicatoren van milieuprestaties voor specifieke sectoren en zo nodig criteria voor topprestaties en evaluatiesystemen voor milieuprestatieniveaus bevatten.

Structuur en gebruik van dit document

Het milieubeheer- en milieuauditsysteem (EMAS) is een regeling voor vrijwillige deelneming van organisaties die zich ertoe verbinden zich continu te verbeteren op milieugebied. Dit SRD voorziet in dit kader in sectorspecifieke richtsnoeren voor de toeristische sector en wijst op een aantal mogelijkheden voor verbetering en beste praktijken.

Het document is opgesteld door het Gemeenschappelijk Onderzoekscentrum van de Europese Commissie; daarbij is gebruikgemaakt van input van de belanghebbenden. Een technische werkgroep bestaande uit deskundigen en belanghebbenden in de sector heeft onder leiding van het Gemeenschappelijk Centrum voor onderzoek van de Europese Commissie de in dit document beschreven beste milieubeheerpraktijken, sectorale milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties besproken en er uiteindelijk overeenstemming over bereikt; deze criteria werden met name representatief geacht voor de milieuprestatieniveaus die door de best presterende organisaties uit de sector worden bereikt.

Het SRD heeft tot doel alle organisaties die voornemens zijn om hun milieuprestaties te verbeteren, te helpen en te ondersteunen door ideeën en inspiratie te bieden, alsook praktische en technische richtsnoeren.

Dit SRD is in de eerste plaats gericht op organisaties die al een EMAS-registratie hebben; in de tweede plaats op organisaties die overwegen zich in de toekomst bij EMAS te registreren, en in de derde plaats op alle organisaties die meer willen weten over de beste praktijken voor milieubeheer om hun milieuprestaties te verbeteren. Bijgevolg is het doel van dit document alle organisaties en actoren in de toeristische sector te helpen om enerzijds zich te concentreren op relevante milieuaspecten, zowel directe als indirecte, en anderzijds informatie over beste praktijken te vinden. Ook maken passende sectorspecifieke milieuprestatie-indicatoren om milieuprestaties te meten en criteria voor topprestaties deel uit van dit SRD.

Hoe moeten organisaties met een EMAS-registratie rekening houden met SRD's:

Volgens Verordening (EG) nr. 1221/2009 moeten organisaties met een EMAS-registratie op twee verschillende niveaus rekening houden met SRD's:

- 1) bij de ontwikkeling en implementatie van hun milieubeheersysteem in het licht van de toetsing (artikel 4, lid 1, onder b);

Dit betekent dat organisaties gebruik moeten maken van de relevante onderdelen van de SRD bij de vaststelling en herziening van hun milieudoelstellingen en de doelstellingen die overstemmen met de bij de milieuanalyse en het milieubeleid als relevant vastgestelde ecologische aspecten, alsmede bij het nemen van besluiten over de te ondernemen acties om hun milieuprestaties te verbeteren;

- 2) bij het opstellen van de milieuverklaring (artikel 4, lid 1, onder d), en artikel 4, lid 4);

Dit betekent dat:

- a) organisaties rekening moeten houden met de relevante sectorspecifieke milieuprestatie-indicatoren in het SRD bij de keuze van de indicatoren ⁽¹⁾ die zij bij hun milieuprestatierapportage gebruiken.

⁽¹⁾ Volgens hoofdstuk B, onder e), van bijlage IV bij de EMAS-verordening bevat de milieuverklaring „een overzicht van de beschikbare gegevens over de prestaties van de organisatie ten opzichte van haar milieudoelstellingen en -streefdoelen op het gebied van haar significante milieueffecten. Daarbij wordt gerapporteerd over de kernindicatoren en over andere relevante bestaande milieuprestatie-indicatoren, zoals vermeld in hoofdstuk C”. In hoofdstuk C van bijlage IV staat: „Elke organisatie rapporteert ook jaarlijks over haar prestaties in verband met de specifiekere milieuaspecten, zoals die in haar milieuverklaring worden genoemd, en houdt daarbij rekening met de in artikel 46 bedoelde sectorale referentiedocumenten, wanneer deze beschikbaar zijn.”

Bij de keuze van de indicatoren voor de rapportage moet rekening worden gehouden met de indicatoren in het overeenkomstige SRD en hun relevantie ten aanzien van de belangrijke milieuaspecten zoals door de organisatie in de milieuanalyse aangegeven. Indicatoren hoeven alleen in aanmerking te worden genomen indien zij relevant zijn voor de milieuaspecten die in de milieuanalyse als belangrijkste worden aangemerkt;

- b) organisaties in de milieuverklaring moeten aangeven hoe rekening is gehouden met de relevante beste praktijken voor milieubeheer en, in voorkomend geval, met de criteria voor topprestaties.

Zij moeten beschrijven hoe de beste praktijken voor milieubeheer en criteria voor topprestaties (die een indicatie geven van het niveau van milieuprestaties dat door de beste presteerders wordt bereikt) zijn gebruikt voor de vaststelling van maatregelen en acties en eventueel van prioriteiten om hun milieuprestaties (verder) te verbeteren. Noch de implementatie van de beste praktijken voor milieubeheer, noch het behalen van de vastgestelde criteria voor topprestaties is echter verplicht: het vrijwillige karakter van EMAS laat het aan de organisaties zelf over om te beoordelen in hoeverre het behalen van de criteria en de implementatie van beste praktijken in termen van kosten en baten haalbaar zijn.

Evenals bij milieuprestatie-indicatoren moeten de relevantie en de toepasbaarheid van de beste praktijken voor milieubeheer en de criteria voor topprestaties worden beoordeeld aan de hand van de door de organisatie in de milieuanalyse geïdentificeerde belangrijke milieuaspecten, alsmede de technische en financiële aspecten.

Elementen van SRD's (indicatoren, beste praktijken voor milieubeheer of criteria voor topprestatie) die niet relevant worden geacht voor de belangrijke milieuaspecten zoals door de organisatie in de milieuanalyse geïdentificeerd, dienen niet in de milieuverklaring te worden gerapporteerd of beschreven.

EMAS-deelname is een continu proces. Dit betekent dat een organisatie, telkens wanneer zij van plan is om haar milieuprestaties te verbeteren (en haar milieuprestaties beoordeelt), het SRD raadpleegt over specifieke onderwerpen om inspiratie op te doen voor een stapsgewijze aanpak van de aandachtspunten.

EMAS-milieuverificateurs controleren of en zo ja, hoe het SRD door de organisatie bij de opstelling van haar milieuverklaring in de overwegingen is betrokken (artikel 18, lid 5, onder d), van Verordening (EG) nr. 1221/2009).

Dit betekent dat, wanneer een audit wordt uitgevoerd, erkende milieuverificateurs bewijsmateriaal van de organisatie moeten krijgen over hoe de relevante elementen van het SRD aan de hand van de milieuanalyses zijn geselecteerd en in aanmerking zijn genomen. Zij controleren niet of voldaan wordt aan de beschreven criteria voor topprestaties, maar verifiëren bewijsmateriaal over hoe het SRD als leidraad is gebruikt om passende indicatoren en vrijwillige maatregelen vast te stellen die de organisatie kan uitvoeren om haar milieuprestaties te verbeteren.

Gezien het vrijwillige karakter van EMAS en SRD mag het verstrekken van dergelijk bewijsmateriaal geen onevenredige lasten voor de verstreckende organisaties tot gevolg hebben. De verificateurs mogen met name geen individuele motivering verwachten voor elk van de beste praktijken, sectorspecifieke milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties die in het SRD worden vermeld en door de organisatie in het licht van de milieuanalyse niet relevant worden geacht. Niettemin kunnen zij relevante aanvullende elementen suggereren waarmee de organisatie in de toekomst rekening zou kunnen houden als verder bewijs dat zij zich erop heeft toegelegd de prestaties voortdurend te verbeteren.

Structuur van het sectorale referentiedocument

Dit document bestaat uit vier hoofdstukken. Hoofdstuk 1 gaat in op de juridische achtergrond van EMAS en beschrijft hoe dit document gebruikt moet worden, terwijl in hoofdstuk 2 het toepassingsgebied van dit SRD wordt afgebakend. Hoofdstuk 3 beschrijft in het kort de verschillende beste praktijken voor milieubeheer samen met informatie over de toepasbaarheid in het algemeen en op het niveau van kleine en middelgrote bedrijven. Wanneer specifieke milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties kunnen worden geformuleerd voor een bepaald BEMP, worden zij ook gegeven. Een aantal van de indicatoren en benchmarks zijn relevant voor meer dan één BEMP en worden dus waar nodig herhaald.

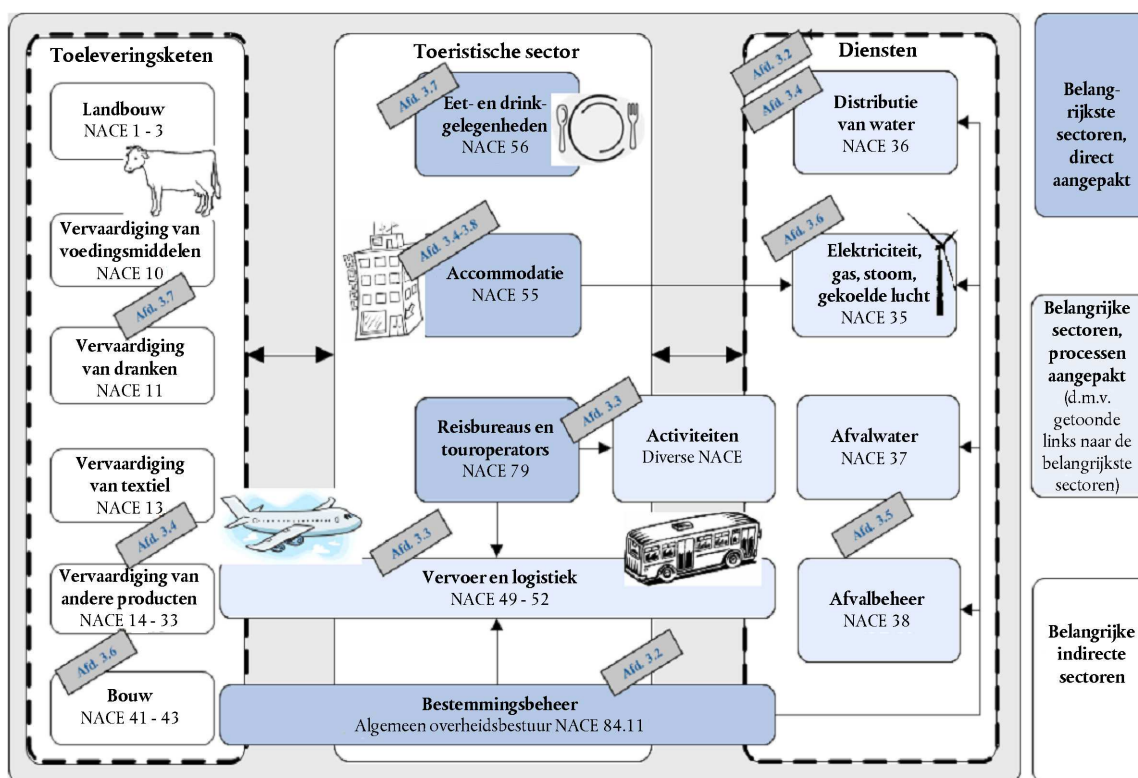
Hoofdstuk 4, tot slot, bevat een uitgebreide tabel met een selectie van de meest relevante milieuprestatie-indicatoren, de bijbehorende toelichtingen en de ermee samenhangende criteria voor topprestaties.

2. TOEPASSINGSGBIED

Dit document richt zich op een aantal van de activiteiten bedoeld in afdeling I 55-56 „Verschaffen van accommodatie en Eet- en drinkgelegenheden”, afdeling N 79 „Reisbureaus, reisorganisatoren, reserveringsbureaus en aanverwante activiteiten” en afdeling O 84.11 „Algemeen overheidsbestuur” van bijlage I bij Verordening (EG) nr. 1893/2006 van het Europees Parlement en de Raad ⁽¹⁾ (NACE Rev.2).

Dit sectorale referentiedocument (SRD) heeft hoofdzakelijk betrekking op de beste praktijken voor milieubeheer door bedrijven die accommodatie en eten en drinken verschaffen (horecabedrijven) en bedrijven die toeristische bestemmingen beheren of toeristische reizen, accommodatie of activiteiten aanbieden en reserveren (reisbureaus en touroperators) ⁽²⁾. Bedrijven die toeristische accommodatie verschaffen en kampeerterrendiensten leveren, worden ook uitgenodigd de relevante bepalingen van de EU-milieukeur ⁽³⁾ te raadplegen. Bestemmingsbeheerders kunnen ook gebruikmaken van andere EU-initiatieven ter bevordering van duurzaam beheer van toerisme, zoals, onder meer, het systeem voor Europese toerisme-indicatoren (European Tourism Indicators System of ETIS) ⁽⁴⁾.

De bovenvermelde actoren zijn onderling verbonden met allerlei andere sectoren zoals afgebeeld in het schema van de toeristische waardeketen hieronder. Als toerisme wordt beschouwd als een product, zijn de activiteiten waaraan toeristen tijdens hun vakantie deelnemen ook een belangrijk deel van de toeristische waardeketen en daarom van potentieel belang voor het milieu. In dit SRD wordt er echter alleen naar verwezen voor zover bestemmingsmanagers en touroperators ze kunnen beïnvloeden.

Overzicht van de waardeketen in de toeristische sector

⁽¹⁾ Verordening (EG) nr. 1893/2006 van het Europees Parlement en de Raad van 20 december 2006 tot vaststelling van de statistische classificatie van economische activiteiten NACE Rev. 2 en tot wijziging van Verordening (EEG) nr. 3037/90 en enkele EG-verordeningen op specifieke statistische gebieden (PB L 393 van 30.12.2006, blz. 1).

⁽²⁾ Dit document is niet rechtstreeks gericht op de cruisesector. Een aantal van de beschreven BEMP's zal echter tot op zekere hoogte ook van toepassing zijn op cruises.

⁽³⁾ <http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/products-groups-and-criteria.html>

⁽⁴⁾ ETIS is een instrumentarium voor beheer en informatie, dat speciaal ontworpen is om bestemmingen te helpen bij het toezicht op en meten van prestaties op het gebied van duurzaam toerisme, tegen hun eigen streefcijfer. Meer informatie is te vinden op: http://ec.europa.eu/growth/sectors/tourism/offer/sustainable/indicators/index_en.htm

De belangrijkste milieuaspecten en de milieudruk als gevolg van toeristische diensten zijn in onderstaande tabel opgenomen. Deze milieuaspecten zijn geselecteerd als de meest relevante voor de sector. Welke milieuaspecten door welke specifieke organisaties moeten worden beheerd, moet echter van geval tot geval worden beoordeeld.

Activiteiten van organisaties in de toeristische sector (hotels, campings, restaurants en touroperators) en bijbehorende milieuaspecten en druk

Dienst/Activiteit	Belangrijkste milieuaspecten	Belangrijkste soorten milieudruk
Administratie	<ul style="list-style-type: none"> — Kantoorbeheer — Ontvangst van cliënten 	<ul style="list-style-type: none"> — Verbruik van energie, water en materialen (hoofdzakelijk papier) — Productie van stedelijk afval (grote hoeveelheden papier) en gevaarlijk afval (bv. inktpatronen)
Technische diensten	<ul style="list-style-type: none"> — Productie van warm water en verwarming/koeling van ruimten — Verlichting — Liften — Zwembaden — Groene zones — Bestrijding van ongedierte en knaagdieren — Reparatie en onderhoud 	<ul style="list-style-type: none"> — Energie- en waterverbruik — Verbruik van diverse gevaarlijke producten — In sommige gevallen het gebruik van CFK's en HCFC's als koelmiddel (¹). — Emissies in de lucht (luchtverontreinigende stoffen, broeikasgassen) — Productie van diverse potentieel gevaarlijke chemische afvalstoffen zoals lege chemicaliëncontainers — Productie van afvalwater
Restaurant/bar	<ul style="list-style-type: none"> — Ontbijt, lunch, diner — Dranken en snacks 	<ul style="list-style-type: none"> — Toeleveringsketendruk (zie „Aankoop”) — Energie-, water- en grondstoffenverbruik — Productie van stedelijk afval (met name van voedselafval en verpakkingsafval)
Keuken	<ul style="list-style-type: none"> — Bewaring van levensmiddelen — Voedselbereiding — Vaatwasserij 	<ul style="list-style-type: none"> — Toeleveringsketendruk (zie „Aankoop”) — Significant verbruik van energie en water — Productie van stedelijk afval (met name van voedselafval en verpakkingsafval) — Productie van afval van plantaardige olie — Productie van geuren
Gebruik van kamers	<ul style="list-style-type: none"> — Gebruik door de gasten — Producten voor gebruik door gasten — Huishoudelijke diensten 	<ul style="list-style-type: none"> — Verbruik van energie, water en grondstoffen — Gebruik van diverse gevaarlijke producten — Productie van verpakkingsafval en kleine hoeveelheden stedelijk afval — Productie van afvalwater
Wasserij	<ul style="list-style-type: none"> — Wassen en strijken van kleren van de gasten — Wassen en strijken van handdoek, beddengoed enz. 	<ul style="list-style-type: none"> — Significant verbruik van energie en water — Gebruik van gevaarlijke stoffen — Productie van afvalwater

Dienst/Activiteit	Belangrijkste milieuaspecten	Belangrijkste soorten milieudruk
Aankoop	<ul style="list-style-type: none"> — Selectie van producten en leveranciers — Opslag van producten 	<ul style="list-style-type: none"> — Toeleveringsketendruk (grondgebruik, aantasting of vernietiging van ecosystemen, verstoring van de wilde fauna, verbruik van energie en water, emissies in de lucht — luchtverontreinigende stoffen en broeikasgassen, emissies in het water, productie van afval) — Productie van verpakkingsafval — Lekkage van gevaarlijke stoffen
Activiteiten	<ul style="list-style-type: none"> — Activiteiten binnenshuis — Activiteiten buitenshuis 	<ul style="list-style-type: none"> — Verbruik van energie, water en grondstoffen — Lokale effecten op ecosystemen — Geluid — Productie van stedelijk afval — Infrastructuurdruk (zie „Bouwnijverheid”)
Vervoer	<ul style="list-style-type: none"> — Vervoer van gasten — Vervoer van werknemers — Vervoer door leveranciers 	<ul style="list-style-type: none"> — Verbruik van energie (brandstof) — Emissies naar de lucht — Infrastructuurdruk (zie „Bouwnijverheid”)
Aanvullende diensten	<ul style="list-style-type: none"> — Medische diensten, supermarkten, souvenirwinkels, kuur- en welzijnsoorten, kapper enz. 	<ul style="list-style-type: none"> — Verbruik van energie, water en grondstoffen — Productie van stedelijk afval, en een aantal specifieke soorten gevaarlijke afvalstoffen (bv. sanitair afval)
Bouwnijverheid	<ul style="list-style-type: none"> — Bouw van nieuwe gebieden of diensten — Reparatie van bestaande gebieden of diensten 	<ul style="list-style-type: none"> — Bodemgebruik — Afbraak of vernietiging van ecosystemen — Verstoring van de wilde fauna — Energie- en waterverbruik — Significant verbruik van grondstoffen en gevaarlijke producten — Significante productie van bouwafval — Productie van gevaarlijke afvalstoffen

(¹) CFK's: chloorfluorkoolstoffen — HCFK's: chloorfluorkoolwaterstoffen.

De in dit SRD gepresenteerde beste milieubeheerpraktijken (BEMP's) zijn als volgt gegroepeerd:

- BEMP's ter verbetering van horizontale kwesties in de toeristische sector;
- BEMP's ter verbetering van bestemmingsbeheer (¹);
- BEMP's ter verbetering van de activiteiten van touroperators en reisbureaus;
- BEMP's om het waterverbruik in accommodatiefaciliteiten tot een minimum te beperken;

(¹) Bestemmingsbeheer is de coördinatie van alle relevante overheids- en particuliere actoren, doorgaans door een openbare instantie met of zonder particuliere deelneming, ter ondersteuning van de ontwikkeling van het toerisme op een bestemming door middel van strategische beslissingen, de uitvoering van beleidsmaatregelen, het behoud en de bevordering van cultureel en natuurlijk erfgoed en attracties, coördinatie van evenementen/festivals, het genereren van inkomsten voor projecten die verband houden met toerisme, de bevordering van de samenwerking tussen bedrijven, het waarborgen van infrastructuur en dienstverlening.

- BEMP's om de afvalproductie van accommodatiefaciliteiten tot een minimum te beperken;
- BEMP's om het energieverbruik in accommodatiefaciliteiten tot een minimum te beperken;
- BEMP's ter verbetering van keukens van restaurants en hotels;
- BEMP's ter verbetering van kampeerterreinen.

De BEMP's beslaan de belangrijkste milieuaspecten van de sector.

3. BESTE MILIEUBEHEERPRAKTIJKEN, SECTORALE MILIEUPRESTATIE-INDICATOREN EN CRITERIA VOOR TOPPRESTATIES VOOR DE TOERISTISCHE SECTOR

3.1. Horizontale acties

3.1.1. Implementatie van het milieubeheersysteem

De beste praktijk voor milieubeheer is een beoordeling te maken van de belangrijkste directe en indirecte milieuaspecten die zijn verbonden aan de organisatie, daarop de relevante prestatie-indicatoren toe te passen en deze te vergelijken met relevante criteria voor topprestaties.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op alle actoren in de toeristische sector, met inbegrip van bestemmingsbeheerders, touroperators, horecabedrijven, vervoerexploitanten en aanbieders van activiteiten. Deze BEMP is ook volledig toepasbaar op kleine ondernemingen ⁽¹⁾.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicator	Criteria voor topprestaties
(i1) Uitvoering van een systeem voor milieubeheer (j/n)	<p>(c2) Passende indicatoren worden gebruikt om voortdurend toezicht te houden op alle relevante aspecten van de milieuprestaties, met inbegrip van minder gemakkelijk meetbare en indirecte aspecten zoals de gevolgen voor de biodiversiteit.</p> <p>(c2) Alle personeelsleden worden geïnformeerd over de milieudoelstellingen en ontvangen training over relevante milieubeheeracties.</p> <p>(c3) Beste milieupraktijken worden in voorkomend geval geïmplementeerd.</p>

3.1.2. Beheer van de toeleveringsketen

BEMP is om toeleveringsketens van door de organisatie gebruikte producten en diensten te onderzoeken ter identificatie van kritieke milieuaspecten binnen de toeleveringsketen, rekening houdend met de volledige waardeketen, en ter vaststelling van relevante controlepunten (bv. selectie van producten, vermijding, groene overheidsopdrachten, leverancierscriteria) die gebruikt kunnen worden om de impact op het milieu te beperken in de gehele waardeketen.

⁽¹⁾ Een „kleine onderneming” is gedefinieerd als een onderneming waar minder dan vijftig personen werkzaam zijn en waarvan de jaaromzet of het jaarlijkse balanstotaal 10 miljoen EUR niet overschrijdt (Aanbeveling 2003/361/EG van de Commissie).

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op alle actoren in de toeristische sector, met inbegrip van bestemmingsbeheerders, touroperators, horecabedrijven, vervoerexploitanten en aanbieders van activiteiten. Deze BEMP is ook volledig toepasbaar op kleine ondernemingen.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicator	Criteria voor topprestaties
(i2) Percentage van de producten en diensten dat aan specifieke milieucriteria voldoet (%)	<p>(c4) De organisatie heeft de levenscyclusbenadering toegepast ter identificatie van verbetermogelijkheden voor alle grote toeleveringsketens die betrekking hebben op kritieke milieuaspecten.</p> <p>(c5) ≥ 97 % (van het gewicht van de werkzame stof of van het inkoopvolume) van de in accommodatie- en restaurantruimten gebruikte chemische stoffen hebben een milieukeurcertificering van ISO-type I⁽¹⁾ (of zijn aantoonbaar de milieuvriendelijkste beschikbare optie).</p> <p>(c6) ≥ 97 % van al het door accommodaties en restaurants aangekocht hout, papier en karton is gerecycled of ecologisch gecertificeerd (milieukeur, FSC, PEFC).</p>

⁽¹⁾ De Internationale Organisatie voor Normalisatie heeft als onderdeel van de ISO 14000-reeks van milieunormen specifiek voor milieu-etikettering een onderreeks (ISO 14020) opgesteld, die drie soorten etiketteringsregelingen beslaat. In dit verband is een „Type I”-milieukeur een op meerdere criteria gebaseerd etiket ontwikkeld door een derde partij. Voorbeelden hiervan zijn de „EU-milieukeur” (op EU-niveau), de „Blaue Engel”, het „Oostenrijks Ecolabel” en de „Nordic Swan” (op nationaal of internationaal niveau).

3.2. Bestemmingsbeheer

3.2.1. Strategische plannen voor de ontwikkeling van bestemmingen

BEMP is de oprichting van een eenheid of organisatie die verantwoordelijk is voor de strategie voor duurzame ontwikkeling van de bestemming en zorgt voor de coördinatie van relevante diensten en belanghebbenden bij de uitvoering van de specifieke acties in het kader van het plan voor de bestemming.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op alle bestemmingen, hetzij door eenheden binnen de overheidsstructuren die verantwoordelijk zijn voor bestemmingsbeheer, hetzij publiek/particuliere organisaties voor bestemmingsmanagement. Deze BEMP is ook toepasbaar op kleine overheden en kleine ondernemingen die werkzaam zijn op het gebied van bestemmingsbeheer.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criterium voor topprestatie

Milieuprestatie-indicatoren	Criterium voor topprestatie
(i3) Uitvoering van een duurzaam bestemmingsplan (j/n)	(c7) Uitvoering van een duurzaam bestemmingsplan dat: i) het hele gebied van de bestemming omvat; ii) zorgt voor coördinatie van alle relevante publieke en private actoren; iii) de belangrijkste uitdagingen met betrekking tot het milieu op de bestemming aanpakt.

3.2.2. De instandhouding en het beheer van de biodiversiteit

BEMP is de toestand van de biodiversiteit binnen de bestemming te volgen, en uitvoering van het plan voor instandhouding en beheer van de biodiversiteit, dat algehele biodiversiteit binnen de bestemming beschermt en versterkt, bijvoorbeeld via de ontwikkeling van beperkingen en compensatiemaatregelen.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op alle bestemmingen. Bij bestemmingen met hoge natuurwaarde moet de biodiversiteit behouden blijven, terwijl bij bestemmingen met lage natuurwaarde maatregelen moeten worden genomen om de biodiversiteit te vergroten. Deze BEMP is ook toepasbaar op kleine ondernemingen die werkzaam zijn op het gebied van bestemmingsbeheer.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criterium voor topprestatie

Milieuprestatie-indicatoren	Criterium voor topprestatie
(i4) Uitvoering van een plan voor biodiversiteitsbeheer (j/n)	(c8) De ontheemding van biodiversiteit als gevolg van toeristische ontwikkeling tot een minimum te beperken en te compenseren zodat biodiversiteit wordt behouden of verhoogd in gebieden met een hoge natuurwaarde en wordt verhoogd en in aangetaste gebieden.
(i5) Aantallen soorten binnen de bestemmingsgrenzen	
(i6) Beschermd areaal (in hectare of als percentage totaal areaal van de bestemming)	

3.2.3. Infrastructuur en dienstverlening

BEMP is ervoor te zorgen dat milieugerelateerde diensten op de bestemming en in het bijzonder watervoorziening, afvalwaterbehandeling, afvalbeheer (met name recyclingmaatregelen) en openbaar vervoer/verkeersbeheer op duurzame wijze kunnen voldoen aan de piekvraag in het toeristische hoogseizoen.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op alle bestemmingen. Zij heeft betrekking op een goed beheer door overheden in het algemeen, maar is bijzonder relevant waar toerisme aanleiding geeft tot een veel grotere en meer seizoensgebonden vraag naar diensten. Deze BEMP is ook toepasbaar op kleine lokale overheden en kleine ondernemingen die werkzaam zijn op het gebied van bestemmingsbeheer, of op een bestemming de nodige milieugerelateerde diensten leveren.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicatoren	Criteria voor topprestaties
(i7) Dagelijks waterverbruik per gast (l/gast-dag)	(c9) Diensten, met inbegrip van het openbaar vervoer, watervoorziening, afvalwaterzuivering en recycling van afval, zijn ontworpen om op de plaats van bestemming pieken in de vraag op te vangen en de duurzaamheid van het toerisme te waarborgen.
(i8) Percentage afvalwater dat secundaire of tertiaire behandeling ondergaat (%)	
(i9) Percentage vast huishoudelijk afval dat wordt afgedragen voor recycling of anaerobe vergisting (%)	(c10) ≥ 95 % van het afvalwater op de bestemming ondergaat ten minste secundaire behandeling, of tertiaire behandeling bij lozing naar kwetsbare ontvangende wateren, ook tijdens piekperiodes van het toeristenseizoen.
(i10) Percentage verplaatsingen op de bestemming waarvoor toeristen gebruik maken van het openbaar vervoer of lopend of op de fiets gaan (%)	(c11) ≥ 95 % van het vast huishoudelijk afval dat wordt afgedragen voor recycling of anaerobe vergisting in plaats van storting.
(i11) Hoeveelheid ter plekke opgewekte duurzame energie, als percentage van de totale vraag naar energie (%)	(c12) Gemiddeld waterverbruik van toeristen ≤ 200 liter per gast-dag.
	(c13) ≥ 80 % van de verplaatsingen van toeristen binnen steden is per openbaar vervoer, lopend of op de fiets.

3.3. Activiteiten van touroperators en reisbureaus

3.3.1. Vermindering en verzachting van het milieueffect van het vervoer

BEMP is om pakketten op maat aan te bieden om onnodig vliegen te voorkomen (in geval van vluchten die efficiënt kunnen worden vervangen door vervoer over land en water), zeer energie-efficiënte vervoerders (luchtvaartmaatschappijen, bussen/touringcars, veerboten, schepen, boten) te selecteren, en gecertificeerde compensatieregelingen te gebruiken voor de compensatie van alle vervoer-gerelateerde BKG-emissies. Voor de ondernemingen die hun eigen vervoer regelen, is de BEMP om energie-efficiëntie maatregelen toe te passen op de vervoersvloot (in eigendom of

geleverd), met inbegrip van groene aanbestedingen van de meest efficiënte en emissiearme voertuigen, bestaande vliegtuigen en bussen energiezuiniger te maken door montage van energiebesparende opties zoals winglets en optimalisatie van de exploitatie (bv. door maximale belastingsfactoren).

Toepasbaarheid

Pakketreizen op maat en minder vliegen is toepasbaar op alle touroperators en reisbureaus, met inbegrip van de kleine ondernemingen.

Maatregelen voor de verbetering van de energie-efficiëntie van het vervoer en de vermindering van de uitstoot in de lucht zijn rechtstreeks toepasbaar op touroperators die hun eigen vervoersvloot beheren, en zijn van toepassing als selectie- en contractcriteria voor touroperators die vervoersdiensten uitbesteden. Deze BEMP is met enkele beperkingen ook toepasbaar op kleine ondernemingen omdat zij meestal weinig zeggenschap hebben over luchtvaartuigen, maar eventueel wel over vervoer over land en water.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicatoren	Criteria voor topprestaties
(i12) Vermeden onnodige vluchten (j/n)	(c14) Touroperators bieden geen vluchten voor: i) bestemmingen op minder dan 700 km afstand; ii) bestemmingen tot op 2 000 km afstand, voor een verblijf van minder dan acht dagen, of iii) bestemmingen op meer dan 2 000 km afstand, voor een verblijf van minder dan 14 dagen.
(i13) Vervoersspecifieke BKG-emissies (kg CO ₂ /passagier-km)	
(i14) Percentage BKG-emissies door vervoer gecompenseerd met gecertificeerde koolstofkredieten (%)	
	(c15) Het gemiddelde specifieke brandstofverbruik van luchtvaartvloten van touroperators is ≤ 2,7 liter per 100 passagiers-km.
	(c16) Het gemiddelde brandstofverbruik per vloot bussen is ≤ 0,75 liter per 100 passagiers-km en ten minste 90 % van de vloot voldoet aan Euro V of rijdt op alternatieve brandstofsysteemen.
	(c17) De BKG-emissies door het vervoer uit alle verkochte pakketten worden automatisch gecompenseerd door direct te investeren in projecten gericht op het vermijden van broeikasgassen of door gecertificeerde koolstofkredieten te kopen.

3.3.2. Aansturen op milieuverbetering bij de aanbieders van accommodatie

BEMP is om milieucertificering te verplichten of aan te moedigen bij aanbieders van accommodatie, of naleving van specifieke milieucriteria verplicht te stellen, of verslaglegging over milieuprestaties die kan worden gebruikt voor benchmarking.

Toepasbaarheid

Alle touroperators kunnen deze BEMP toepassen. Mogelijkerwijs is het gemakkelijker voor de kleine touroperators om leveranciers te selecteren op basis van een milieucertificering van een derde, en voor de grote touroperators om hun eigen criteria en/of een benchmarkingproces toe te passen. Deze BEMP is toepasbaar op kleine ondernemingen met een aantal beperkingen, omdat zij mogelijk moeite zullen hebben criteria voor leveranciers vast te stellen maar kleine ondernemingen kunnen voor de selectie van leveranciers gebruikmaken van bestaande milieucertificeringen (waarbij de voorkeur moet worden gegeven aan door derden geverifieerde certificaten zoals de milieukeur van de EU).

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicator	Criterium voor topprestatie
(i15) Percentage aanbieders van accommodatie (per aantallen gasten-overnachtingen of verkochte waarde) dat voldoet aan specifieke milieucriteria (%)	(c18) ≥ 90 % van de aanbieders van accommodatie, gebaseerd op de verkoopwaarde of overnachtingen, is in overeenstemming met een relevante reeks milieuvoorschriften (bij voorkeur erkend door certificering door een derde partij).

3.3.3. Aansturen op verbetering van bestemmingen

BEMP is om de verbetering van het milieu van toeristische bestemmingen te stimuleren door betere milieuprestaties te ontlokken aan lokale leveranciers en aan organisaties en autoriteiten die bestemmingen beheren, en door initiatieven voor rechtstreekse verbetering zoals habitatherstel op de belangrijkste bestemmingen.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is rechtstreeks toepasbaar op de grotere touroperators. Kleine ondernemingen kunnen hun acties coördineren via clusters of consortia, of in publiek-private partnerschappen met lokale/regionale overheden.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criterium voor topprestatie

Milieuprestatie-indicatoren	Criterium voor topprestatie
(i16) Percentage van de diensten op de bestemming waarvan de milieuprestaties worden verbeterd (%)	(c19) De touroperator stimuleert verbetering van het milieu op de bestemming door: i) verbetering van de milieuprestaties van de toeleveringsketen; ii) invloed uit te oefenen op bestemmingsbeheer; iii) initiatieven voor directe verbetering.
(i17) Deelname aan projecten ter verbetering van het milieu op de plaats van bestemming (j/n)	

3.3.4. Ontwikkelen en bevorderen van geschikte toeristische pakketten en aanmoedigen van duurzamer gedrag van toeristen

BEMP is de ontwikkeling en bevordering van toeristische pakketten die de meest milieuonvriendelijke opties uitsluiten, en de toonaangevende milieuvriendelijke opties bevatten voor vervoer, accommodatie en activiteiten. Bovendien moeten touroperators en reisagenten hun klanten informeren over de milieueffecten van toeristische pakketten, en moeten zij hen op positieve en pakkende wijze doelgroepgericht informeren over duurzame en verantwoorde manieren om milieueffecten tot een minimum te beperken als zij hun vakanties kiezen en nemen.

Toepasbaarheid

Alle touroperators, met inbegrip van kleine ondernemingen, kunnen maatregelen uit deze BEMP uitvoeren.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicatoren	Criteria voor topprestaties
(i18) Percentage toonaangevende duurzame tours (bv. met milieukeur) verkocht (in waarde) (%)	(c20) De touroperator bevordert duurzame toeristische pakketten in reclamemateriaal voor het brede publiek.
	(c21) Toonaangevende, duurzame toeristische pakketten (bv. Oostenrijks Ecolabel voor pakketreizen) vertegenwoordigen een marktaandeel van $\geq 10\%$.
	(c22) De touroperator maakt gebruik van doeltreffende methoden voor marketing en communicatie ter aanmoediging van duurzame oplossingen bij de selectie van toeristische pakketten.
	(c23) De touroperator verschaft al zijn klanten met bestemmings specifieke, bewustmakende informatie ter bevordering van duurzaam gedrag op de plaats van bestemming.

3.3.5. Efficiëntie in de detailhandel en op kantoor

BEMP is om het gebruik van hulpbronnen, met name papier en inkt, voor reclame en kantoorwerk tot een minimum te beperken, gecertificeerde, milieuvriendelijke materialen en diensten (bv. drukdiensten) te kiezen en te zorgen voor efficiënt gebruik van water en energie ⁽¹⁾ in alle kantoorwerk en detailhandelwerkzaamheden.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op alle touroperators.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicatoren	Criteria voor topprestaties
(i19) Papierverbruik per klant (g/klant)	(c24) Gedrukt kantoor- en reclamemateriaal: i) wordt zo veel mogelijk vermeden; ii) gebruikt papier dat 100 % gerecycled is of een milieucertificaat heeft (milieukeur, FSC, PEFC); iii) wordt gedrukt door drukkers met milieucertificaat (EMAS, ISO 14001).
(i20) Milieucertificering van papier en drukwerk (j/n)	
(i21) Specifieke CO ₂ -emissies als gevolg van kantoorwerk en detailhandel (kg CO ₂ /klant of kg CO ₂ /m ² /jr)	
(i22) Jaarlijks waterverbruik in kantoorgebouwen per werknemer (l/werknemer/jr)	
	(c25) Plannen voor beheer van energie en broeikasgassen worden uitgevoerd, en energieverbruik door en BKG-emissies als gevolg van detailhandel en kantoorwerk worden opgegeven, per m ² van de detailhandel- en kantoorruimte per jaar, en per klant.
	(c26) Waterverbruik is ≤ 2,0 m ³ per werknemer per jaar.

3.4. Verbruik van water in accommodatiefaciliteiten tot een minimum beperken

3.4.1. Monitoring, onderhoud en optimalisering van het waterleidingstelsel

BEMP is de identificatie van efficiëntieverhogende opties door het waterverbruik van alle belangrijke waterverbruikende processen en gebieden (bv. met individuele bemetering) te controleren en te monitoren, en het houden van passende periodieke inspecties, ook tijdens schoonmaakwerkzaamheden, zodat alle uitrusting wordt onderhouden.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op accommodatie van alle soorten en grootten, met inbegrip van kleine ondernemingen. Mogelijkerwijs is het echter niet nodig aparte meters achteraf te monteren in kleine installaties.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicator	Criteria voor topprestaties
(i23) Waterverbruik per gast-overnachting (l/gast-overnachting)	(c27) Implementatie van een locatiespecifiek plan voor waterbeheer, met inbegrip van: i) individuele bemetering en benchmarking van alle belangrijke waterverbruikende processen en gebieden; ii) regelmatige inspectie en onderhoud van „waterleidingslekpunten” en waterleidingstoestellen.
	(c28) Totale waterverbruik ≤ 140 liter per gast-overnachting in hotels met volledige dienstverlening, en ≤ 100 liter per gast-overnachting in accommodatie waar de meerderheid van de toiletten worden gedeeld (bv. pensions).

⁽¹⁾ Dit kan worden bereikt in het kader van de implementatie van een energiebeheersysteem overeenkomstig ISO 50001.

3.4.2. Efficiënte waterleidingshulpstukken in gastruimten

BEMP is de installatie van efficiënte waterleidingshulpstukken, waaronder zuinige sproeikranen en zuinige thermostatische douches, zuinige wc's en wc's met spoelkeuzeknop, en waterloze urinoirs. Tot die tijd kunnen beluchtingstoestellen worden gemonteerd op bestaande hulpstukken.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op accommodatie van alle soorten en grootten, met inbegrip van **kleine ondernemingen**. Ook als er onlangs gerenoveerd is, is het passend maatregelen zoals het aanbrengen van beluchtingstoestellen te nemen.

Bijbehorende milieuprestatie-indicator en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicator	Criteria voor topprestaties
(i23) Waterverbruik per gast-overnachting (l/gast-overnachting)	(c29) Waterverbruik en het daarmee verband houdende energieverbruik voor waterverwarming per gast-overnachting van ≤ 100 liter en 3,0 kWh respectievelijk voor individuele badkamers in hotels.
(i24) Energieverbruik voor verwarming van water (kWh/gast-overnachting)	
(i25) Debiet van douches en badkamerkranen (in l/min) en spoeling van urinoirs en toiletten (l/spoeling)	
	(c30) Douchedebiet ≤ 7 l/min, debiet badkamerkranen ≤ 6 l/min (≤ 4 l/min bij nieuwe kranen), gemiddelde effectieve toiletspoeling $\leq 4,5$ l, installatie van waterloze urinoirs.

3.4.3. Efficiënte huishoudelijke diensten

BEMP is om de behoefte aan wassen tot een minimum te beperken door middel van groene inkoop van beddengoed en handdoeken (qua omvang, dichtheid, kleur en materiaal) en door gasten te vragen of aan te moedigen beddengoed en handdoeken meer dan een keer te gebruiken. De beste praktijk is ook de scholing van personeel in de toepassing van water- en chemicaliëefficiënte reinigingsmethoden, en de aanschaf van milieugecertificeerde verbruiksgoederen voor slaapkamers en toiletten.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op accommodatie van alle soorten en grootten, met inbegrip van **kleine ondernemingen**. Het kiezen van efficiëntere stoffen is een universeel toepasbare manier om de wasbehoefte tot een minimum te beperken, maar gasten tot hergebruik aansporen zal van weinig nut zijn voor accommodaties met een hoog percentage gasten die maar een nacht blijven.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicatoren	Criteria voor topprestaties
(i26) Hoeveelheid geproduceerd wasgoed per gast-overnachting (kg/gast-overnachting)	(c31) Ten minste 80 % van het beddengoed is een mengsel van katoen en polyester ⁽¹⁾ of linnen.
(i27) Percentage hergebruik handdoeken en beddengoed (%)	
(i28) Verbruik van chemische producten voor het schoonmaken en afwassen, uitgedrukt in werkzame chemische bestanddelen per gast-overnachting (in g/gast-overnachting)	
(i29) Percentage chemische stoffen en textiel met een milieukeur van ISO-type I (%)	
	(c32) Ten minste 80 % van het slaapkamertextiel heeft een milieukeur van ISO-type I (bv. de EU-milieukeur) of is biologisch.
	(c33) Verbruik van chemische producten voor de schoonmaak en afwas (met uitzondering van wasmiddelen, speciale reinigingsmiddelen en zwembadchemicaliën) ≤ 10 g werkzame chemische ingrediënten per gast-overnachting.
	(c34) Ten minste 30 % vermindering van de hoeveelheid wasgoed door hergebruik van handdoeken en beddengoed.
	(c35) Ten minste 80 % (van het gewicht van de werkzame stof of van het inkoopvolume) van de allesreinigers, sanitaire wasmiddelen, zepen en shampoo die in de toeristische accommodatie worden gebruikt, hebben een milieukeur van ISO-type I (bv. de EU-milieukeur).

⁽¹⁾ Beddengoed van een mengsel van katoen en polyester zijn duurzamer en vergen bij het wassen minder energie dan beddengoed van zuiver katoen.

3.4.4. Geoptimaliseerde kleinschalige wasserij

BEMP is de aankoop van de meest water- (en dus energie-)efficiënte wasextractoren en de meest energie-efficiënte droogtrommels (bv. hittepompdroogtrommels) en strijkers, hergebruik van spoelwater, en, in gebieden waar water schaars is, van het andere water dat tijdens het wassen wordt gebruikt, na micro-filtratie. De beste praktijk is ook herwinning van warmte uit afvalwater en ventilatieafvoerlucht.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op accommodatie van alle soorten en grootten die ter plekke wassen, waaronder **kleine ondernemingen**.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicatoren	Criteria voor topprestaties
(i30) Watervbruik per kg wasgoed (l/kg)	(c36) Voor de kleinschalige wasserij hebben alle nieuwe huishoudelijke wasmachines een „A + + +” Europees energie-etiket en is het gemiddeld watervbruik van commerciële wasmachines ≤ 7 liter per kg wasgoed.
(i30) Energieverbruik per kg wasgoed (kWh/kg)	
(i32) Percentage wasmiddelen met milieukeur (%)	
	(c37) Totale energieverbruik kleinschalig wassen ter plekke is ≤ 2,0 kWh per kg stof, voor gedroogd en afgewerkt wasgoed.
	(c38) Ten minste 80 % (van het gewicht van de werkzame stof of van het aankoopvolume) van de bij kleinschalig wassen gebruikte wasmiddelen heeft een milieukeur van ISO-type I (EUMilieukeur, Nordic Swan, Blaue Engel).

3.4.5. Geoptimaliseerde grootschalige of uitbestede wasserij

BEMP is om een efficiënte wasserijdienst te kiezen die in het bezit is van een ISO-type I milieucertificering dan wel voldoet aan de criteria daarvoor, zodat de grootschalige wasserijactiviteiten ter plekke voldoen aan dergelijke criteria.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is zowel toepasbaar op grote accommodatiefaciliteiten met grootschalige wasserijactiviteiten ter plekke, als op commerciële wasserijen. Deze BEMP is ook toepasbaar op andere accommodatie ongeacht de omvang daarvan, inclusief **kleine ondernemingen**, voor zover de criteria van toepassing zijn op groene overheidsopdrachten voor wasserijdiensten.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicatoren	Criteria voor topprestaties
(i33) Wasserij met een milieukeur (j/n)	(c39) Alle uitbestede wasserijactiviteiten worden verricht door een dienstverlener die in het bezit is van een milieukeur van ISO-type I (bv. Nordic Swan), en alle grootschalige wasserij ter plekke, of wasserijactiviteiten die aan niet-gecertificeerde dienstverleners zijn uitbesteed, voldoen aan de relevante ijkpunten.
(i30) Watervbruik per kg wasgoed (l/kg)	
(i30) Energieverbruik per kg wasgoed (kWh/kg)	
(i32) Percentage wasmiddelen met milieukeur (%)	
	(c40) Totale watervbruik tijdens de volledige wascyclus van grootschalige wasserijactiviteiten ≤ 5 liter per kilogram accommodatietextiel en ≤ 9 liter per kg restauranttextiel.

Milieu-prestatie-indicatoren	Criteria voor topprestaties
	(c40) Totale energieverbruik voor gedroogd en afgewerkt wasgoed $\leq 0,90$ kWh per kilogram accommodatietextiel en $\leq 1,45$ kWh per kilogram restauranttextiel.
	(c42) Bij grootschalige wasserij wordt uitsluitend gebruik gemaakt van wasmiddelen voor professioneel gebruik die voldoen aan een milieukeur van ISO-type I (EU-milieukeur, Nordic Swan), en worden passende doseringen toegepast.

3.4.6. Geoptimaliseerd zwembadbeheer

BEMP is om terugspoeling niet volgens een vast tijdschema uit te voeren, maar de frequentie en timing daarvan op drukval te baseren, gebruik te maken van ozonisatie of UV-behandeling en zorgvuldige controle van de dosering om de hoeveelheid chloor tot een minimum te beperken, en warmte terug te winnen uit ventilatieafvoerlucht.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op alle soorten en groottes van accommodatie met zwembaden ter plekke, met inbegrip van **kleine ondernemingen**.

Bijbehorende milieu-prestatie-indicatoren en criterium voor topprestatie

Milieu-prestatie-indicatoren	Criterium voor topprestatie
(i34) Uitvoering van een plan voor milieubeheer van het zwembad (j/n)	(i34) Uitvoering van een efficiëntieplan voor zwembaden en kuuroorden met inbegrip van: i) benchmarking van het specifieke water-, energie- en chemicaliënverbruik in zwembaden en kuuroorden, uitgedrukt in m ² van zwembadoppervlakte en per gast-overnachting; ii) minimalisering van verbruik van chloor door optimale dosering en het gebruik van aanvullende desinfectiemethoden als ozonisatie en UV-behandeling.
(i35) Toepassing van ozonisatie of UV-behandeling (j/n)	

3.4.7. Recycling van regenwater en grijs water

BEMP is de installatie van een systeem voor de terugwinning van grijs water zodat grijs water na behandeling binnenshuis kan worden gebruikt (bv. voor het doorspoelen van toiletten) of buitenshuis (bv. irrigatie), of van een opvangsysteem voor regenwater, om regenwater binnenshuis te gebruiken.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op alle accommodatie-ondernemingen. Systemen voor het recyclen van water kunnen tijdens de bouw of ingrijpende renovaties worden geïnstalleerd. De toepasbaarheid op **kleine ondernemingen** is mogelijk beperkt vanwege de hoge investeringskosten.

Bijbehorende milieu-prestatie-indicator en criterium voor topprestatie

Milieu-prestatie-indicator	Criterium voor topprestatie
(i36) Recycling van grijs water en regenwater (j/n)	(c44) De installatie van een systeem voor de recycling van regenwater om te voldoen aan de interne vraag naar water en/of een systeem voor de recycling van grijs water om te voldoen aan de interne of externe vraag naar water.

3.5. Afval- en afvalwaterbeheer in accommodatie

3.5.1. Afvalpreventie

BEMP is het ontstaan van afval voorkomen door middel van groene inkoop van producten, met inachtneming van de gehele levenscyclus van effecten — bijvoorbeeld door het vermijden van artikelen voor eenmalig gebruik (voeding, zepen, shampoos) en door de aankoop van schoonmaakmiddelen in bulk en in geconcentreerde vorm — en door zorgvuldig omvangbeheer bij aanbestedingen.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op alle soorten en groottes van accommodatie, met inbegrip van **kleine ondernemingen**.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicatoren	Criteria voor topprestaties
(i37) De afvalproductie per gast-overnachting (kg/gast-overnachting)	(c45) De totale afvalproductie (gesorteerd en niet gesorteerd) $\leq 0,6$ kg per gast-overnachting.

3.5.2. Afval sorteren en verzending voor recycling

BEMP is om overal in de accommodatie gescheiden afvalinzamelfaciliteiten te bieden, te zorgen voor een duidelijke procedure voor het scheiden van afval, en om de nodige dienstverleners in te huren voor het recyclen van ten minste glas, papier en karton, plastic, metaal en organisch afval.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op accommodatie van alle soorten en grootten, met inbegrip van **kleine ondernemingen**.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicatoren	Criteria voor topprestaties
(i38) Percentage van het afval afgedragen voor hergebruik of recycling (%)	(c46) Ten minste 84 % van het afval, uitgedrukt in gewicht, wordt voor recyclage afgedragen.
(i37) Productie van ongesorteerd afval per gast-overnachting (kg/gast-overnachting)	(c47) Ter verwijdering afgedragen ongesorteerd afval is $\leq 0,16$ kg per gast-overnachting.

3.5.3. Behandeling van afvalwater

BEMP is de installatie van een systeem om afvalwater ter plaatse ten minste tot op secundair, en bij voorkeur tot op tertiair niveau te behandelen, en dat ten minste voorbehandeling omvat voor het uitzeven en laten bezinken van vaste deeltjes, gevolgd door doeltreffende biologische behandeling (bv. in een discontinue voedingsreactor) waarbij een hoog percentage van CZV, BZV, stikstof en fosfor uit het afvalwater wordt verwijderd. Het slib wordt behandeld en verwijderd op een ecologisch aanvaardbare manier.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op accommodatie alle soorten en groottes van die niet zijn aangesloten op een riolerings-systeem, met inbegrip van **kleine ondernemingen**.

Bijbehorende milieuprestatie-indicator en criterium voor topprestatie

Milieuprestatie-indicator	Criterium voor topprestatie
(i40) Verwijderefficiëntie van de afvalwaterbehandeling ter plaatse (bv.% BZV, CZV)	(c48) Als het niet mogelijk is afvalwater gecentraliseerd te laten behandelen, omvat de behandeling van afvalwater ter plekke voorbehandeling (zeef/rooster, egalisatie en sedimentatie), gevolgd door biologische behandeling met > 95 % BZV ₅ -verwijdering, > 90 % nitrificatie en anaerobe vergisting van het overtollige slib (dit laatste elders).
(i41) Concentratie (in mg/l) van bv. BZV, CZV, totaal stikstof, fosfor in de einduitstroom van het afvalwater	

3.6. Verbruik van water in accommodatiefaciliteiten tot een minimum beperken**3.6.1. Systemen voor energiebeheer en -monitoring**

BEMP is het energieverbruik van alle belangrijke energieverbruikende processen en gebieden (bv. met individuele bemetering) te controleren en te monitoren ter identificatie van efficiëntieverhogende opties, en het houden van passende periodieke inspecties zodat alle uitrusting wordt onderhouden ⁽¹⁾.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op accommodatie van alle soorten en grootten, met inbegrip van **kleine ondernemingen**. Uitgebreide systemen voor individuele bemetering en gebouwenbeheer zijn niet toepasbaar op kleine faciliteiten.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicatoren	Criteria voor topprestaties
(i42) Uitvoering van een locatiespecifiek plan voor energiebeheer (j/n)	(c49) Uitvoering van een locatiespecifiek plan voor energiebeheer, met inbegrip van: i) individuele bemetering en benchmarking van alle belangrijke energieverbruikende processen en gebieden; ii) berekening en verslaglegging van het primaire energieverbruik en de energiereleerde CO ₂ -emissies.
(i43) Specifiek energieverbruik (kWh/m ² /jr)	

3.6.2. Verbeterde bouwschil

Voor nieuwe gebouwen is de BEMP ervoor te zorgen dat deze in overeenstemming zijn met de hoogst haalbare energienormen, zoals PassiveHouse en Minergie P ⁽²⁾. Voor bestaande gebouwen is de BEMP de aanpassing achteraf om het verbruik van energie voor verwarming en koeling tot een minimum te beperken ⁽³⁾.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op alle soorten accommodatie tijdens de bouw of ingrijpende renovatie en bij het kiezen van een gebouw voor organisaties die hun bedrijfsruimten huren. Voor **kleine ondernemingen** kan de kans op uitvoering van deze BEMP beperkt zijn in het geval van modernisering van een bestaand gebouw, vanwege de hoge investeringskosten.

⁽¹⁾ Dit kan worden bereikt in het kader van de implementatie van een energiebeheersysteem overeenkomstig ISO 50001.

⁽²⁾ PassiveHouse en Minergie P zijn twee voorbeelden van normen die zeer ambitieus zijn op het gebied van energiestaat. De eisen zijn beschreven op: http://www.passiv.de/en/02_informations/02_passive-house-requirements/02_passive-house-requirements.htm en http://www.minergie.ch/minergie_fr.html

⁽³⁾ Meer specifieke BEMP's over de verbetering van de bouwschil en meer in het algemeen de ecologische duurzaamheid van gebouwen worden beschreven in het volgende sectorale referentiedocument voor de bouwsector van EMAS.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicatoren	Criteria voor topprestaties
(i43) Specifiek energieverbruik (kWh/m ² /jr)	<p>(c50) Voor bestaande gebouwen, het eindverbruik van energie voor verwarming, ventilatie en airconditioning en voor verwarming van water ≤ 75 kWh of totale eindverbruik van energie ≤ 180 kWh per m² verwarmde en gekoelde ruimte per jaar.</p> <p>(c51) Voor nieuwe gebouwen komen de opgegeven energieprestaties overeen met Minergie P of PassiveHouse of gelijkwaardige normen.</p>

3.6.3. Geoptimaliseerde systemen voor verwarming, ventilatie en airconditioning

BEMP is het energieverbruik van systemen voor verwarming, ventilatie en airconditioning te een minimum te beperken door de installatie van producten met de hoogste energie-etiketteringsklassen (indien van toepassing), afzonderlijke temperatuurregeling per zone en gecontroleerde ventilatie met warmteterugwinning (idealiter gecontroleerd door CO₂-sensoren) en energie-efficiënte onderdelen (bv. ventilatoren met variabele snelheid), en optimalisering van de verwarming, ventilatie en airconditioning aan de eigenschappen van de bouwschil en de energiebron.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op alle soorten en groottes van accommodatie, met inbegrip van **kleine ondernemingen**. Volledige optimalisering is alleen mogelijk tijdens de bouw of ingrijpende renovatie, maar specifieke maatregelen kunnen op elk moment worden uitgevoerd.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicatoren	Criteria voor topprestaties
(i43) Specifiek energieverbruik (kWh/m ² /jr)	<p>(c50) Voor bestaande gebouwen, het eindverbruik van energie voor verwarming, ventilatie en airconditioning en voor verwarming van water ≤ 75 kWh of totale eindverbruik van energie ≤ 180 kWh per m² verwarmde en gekoelde ruimte per jaar.</p> <p>(c51) Voor nieuwe gebouwen komen de opgegeven energieprestaties overeen met Minergie P of PassiveHouse of gelijkwaardige normen.</p>

3.6.4. Efficiënt gebruik van warmtepompen en geothermische verwarming/koeling

BEMP is de installatie van zuinige (bv. met milieukeur, de producten met de hoogste energie-etiketteringsklassen) warmtepompen voor verwarming en koeling, of, indien mogelijk, grondwaterkoeling.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op alle soorten accommodatie. In stedelijke gebieden kan het zijn dat installatie van grondwatersystemen alleen mogelijk is tijdens de bouw of ingrijpende renovatie. Lucht-lucht- of lucht-water-warmtepompen kunnen gemakkelijk achteraf worden gemonteerd, maar zijn wellicht niet geschikt voor zeer koude klimaten. De toepasbaarheid van deze BEMP voor **kleine ondernemingen** is vanwege de investeringskosten mogelijk beperkt.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criterium voor topprestatie

Milieuprestatie-indicatoren	Criterium voor topprestatie
(i43) Specifiek energieverbruik (kWh/m ² /jr)	(c52) Water-water-warmtepompen en/of geothermische verwarming/koeling worden gebruikt in plaats van conventionele verwarming en koelsystemen waar haalbaar, en warmtepompen voldoen aan de criteria voor de EU-milieukeur en met de hoogste energie-etiketteringsklassen.

3.6.5. Efficiënte verlichting en elektrische apparatuur

BEMP is het installeren van voor verschillende gebruikszones geschikte, compacte fluorescentielampen en ledverlichting, met intelligente controle op basis van beweging, natuurlijk licht en tijd. BEMP is ook het gebouw zo te ontwerpen en in te richten dat natuurlijk licht optimaal wordt benut, daarbij rekening houdend met de gevolgen die grote glasoppervlakten hebben op het energieverbruik voor verwarming en koeling. Ten aanzien van elektrische apparatuur (witgoed en consumentenelektronica) moet de voorkeur zoveel mogelijk uitgaan naar producten met een EU-milieukeur of een van de hogere energie-etiketteringsklassen.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op accommodatie van alle soorten en grootten, met inbegrip van **kleine ondernemingen**. Vaak kunnen gloeilampen en halogeenlampen rechtstreeks worden vervangen door compacte fluorescentielampen en ledlampen. Aanpassing van gebouwen om optimaal gebruik te maken van natuurlijk licht is beperkt tot de initiële bouw en renovaties.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicatoren	Criteria voor topprestaties
(i44) Geïnstalleerd verlichtingsvermogen (in W/m ²)	(c53) Geïnstalleerd verlichtingsvermogen ≤ 10 W/m ²
(i45) Lichtspecifiek energieverbruik (kWh/m ² /jr)	(c54) Elektriciteitsgebruik voor verlichting ≤ 25 kWh per m ² verwarmde en gekoelde vloeroppervlakte per jaar.
(i46) Totale elektriciteitsverbruik (kWh/m ² /jr)	(c55) Totale elektriciteitsgebruik ≤ 80 kWh per m ² verwarmde en gekoelde vloeroppervlakte per jaar.

3.6.6. Hernieuwbare energiebronnen

BEMP is om indien mogelijk ter plaatse apparatuur te installeren voor het opwekken van geothermische, zonne- of windenergie, en elektriciteit te kopen van een leverancier die echt (d.w.z. verifieerbaar aanvullende) hernieuwbare elektriciteit levert.

Toepasbaarheid

De mogelijkheid om hernieuwbare energietechnologieën ter plaatse te benutten, hangt af van locatiespecifieke factoren zoals klimaat, schaduw, beschikbare ruimte, enz. Investerings- en regelingen voor hernieuwbare energie buiten de locatie kunnen door elke organisatie worden gedaan. De toepasbaarheid van deze BEMP is voor **kleine ondernemingen** mogelijk beperkt in gevallen van lange terugverdientijd.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicatoren	Criteria voor topprestaties
(i11) Hoeveelheid ter plekke opgewekte hernieuwbare energie, als percentage van het eindverbruik (%)	(c56) Het equivalent van 50 % van het jaarlijkse energieverbruik van de accommodatie komt uit hernieuwbare bronnen ter plaatse of van hernieuwbare energiebronnen elders die verifieerbaar aanvullende energie leveren.
(i47) Gebruik van gecertificeerd hernieuwbare-energiekredieten (j/n)	(c57) 100 % van de elektriciteit komt uit traceerbare hernieuwbare energiebronnen die niet al op rekening staan van een andere organisatie dan wel meegeteld worden in het landelijke gemiddelde van de elektriciteitopwekkingsmix, of die minder dan twee jaar oud zijn.

3.7. Restaurants en hotelkeukens

3.7.1. Groene inkoop van voedingsmiddelen en dranken

BEMP is de evaluatie van toeleveringsketens van eten en drinken ter identificatie van ecologisch zwakke plekken en belangrijke controlepunten, waaronder het selecteren van producten met milieucertificering en het aanpassen van menu's om bijzonder schadelijke ingrediënten te vermijden (bv. bedreigde vissoorten en bepaald fruit buiten het seizoen) en het zorgen voor passende porties van vlees en zuivelproducten en voor de beschikbaarheid van vegetarische opties.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op alle keukens. Keukens in landelijke gebieden kunnen mogelijk lokaal voedsel gebruiken. Grotere keukens hebben mogelijk een grotere invloed op leveranciers. **Kleine ondernemingen** kunnen deze BEMP ook volledig uitvoeren.

Bijbehorende milieuprestatie-indicator en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicator	Criteria voor topprestaties
(i48) Percentage ecologisch gecertificeerde bestanddelen (in waarde) (%)	(c58) De organisatie kan voor alle belangrijke ingrediënten gedocumenteerde informatie verstrekken, met daarin ten minste het land van oorsprong. (c59) Ten minste 60 % (inkoopwaarde) van de voedingsmiddelen en dranken zijn gecertificeerd (cijv. biologische landbouw).

3.7.2. Beheer van organisch afval

BEMP is om vermijdbare voedselafval tot een minimum te beperken door de nodige zorg te besteden aan de samenstelling van het menu en de grootten van de porties, en ervoor te zorgen dat al het organisch afval gescheiden wordt en zo mogelijk voor anaerobe vergisting wordt afgedragen, of anderszins voor verbranding met terugwinning van energie of compostering (lokaal of ter plekke).

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op alle keukens. Daar waar de voorkeurskeuze voor de recycling van afval — anaerobe vergisting — niet beschikbaar is, is verbranding met terugwinning van energie of compostering toegestaan. **Kleine ondernemingen** kunnen deze BEMP ook volledig uitvoeren.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicatoren	Criteria voor topprestaties
(i49) Productie van organisch afval (kg per eetgast)	(c60) ≥ 95 % organisch afval wordt gescheiden en niet gestort, en wordt waar mogelijk afgedragen voor anaerobe vergisting.
(i50) Percentages van organisch afval afgedragen voor anaerobe vergisting, alternatieve energierugwinning, compostering ter plaatse of compostering elders (%)	(c61) Totale productie organisch afval $\leq 0,25$ kg per eetgast en vermijdbare afvalproductie $\leq 0,18$ kg per eetgast.

3.7.3. Geoptimaliseerd afwassen, schoonmaken, en maaltijdbereiding

BEMP is de selectie van efficiënte wasmachines, met aanzetinrichtingen voor het zuinig vooraf sproeien, efficiënte afwasapparaten en verbindingsloze stoomapparaten, en het waterverbruik in keukens en restaurants te monitoren en benchmarken.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op alle keukens. Installatie van efficiëntere afwasmachines is mogelijk alleen economisch haalbaar wanneer bestaande afwasmachines het eind van hun levensduur benaderen of gerepareerd moeten worden. **Kleine ondernemingen** kunnen deze BEMP ook volledig uitvoeren.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicatoren	Criteria voor topprestaties
(i51) Waterverbruik in de keuken per eetgast (l/eetgast)	(c62) Uitvoering van een waterbeheersplan voor de keuken met monitoring en verslaglegging van het totale waterverbruik in de keuken omgerekend per eetgast en de vaststelling van prioritaire maatregelen om het waterverbruik te verminderen.
(i52) Percentage schoonmaak- en vaatwaschemicaliën met milieukeur (%)	
(i53) Groene inkoop van efficiënte keukenuitrusting (j/n)	(c63) Ten minste 70 % (volumepercent) van de aangeschafte chemische reinigingsproducten (met uitzondering van ovenreinigers) voor de vaat en de schoonmaak hebben een milieukeur (bv. de EU-milieukeur).

3.7.4. Geoptimaliseerd koken en geoptimaliseerde ventilatie en koeling

BEMP is de selectie van efficiënte kookapparatuur met inductie-elementen of gasfornuisplaten met sensorregeling, efficiënte koelingsapparaten die natuurlijke koelmiddelen gebruiken zoals ammoniak of kooldioxide, en op de vraag afstelbare ventilatie.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op alle keukens. Installatie van efficiëntere kook- en koelinstallaties is mogelijk alleen economisch haalbaar wanneer bestaande apparaten het eind van hun levensduur benaderen. **Kleine ondernemingen** kunnen deze BEMP ook volledig uitvoeren.

Bijbehorende milieuprestatie-indicator en criterium voor topprestatie

Milieuprestatie-indicator	Criterium voor topprestatie
(i54) Specifiek energieverbruik per eetgast (kWh/eetgast)	(c64) Uitvoering van een energiebeheersplan voor de keuken met monitoring en verslaglegging van het totale energiegebruik in de keuken omgerekend per eetgast en de vaststelling van prioritaire maatregelen om het energieverbruik te verminderen.

3.8. Kampeerreinen**3.8.1. Milieueducatie van gasten**

BEMP is om gasten ter plaatse interactief over milieukwesties te informeren, waaronder door cursussen, natuurpaden, of uitrusting zoals koolstofarm vervoer (fietsen, elektrische fietsen) te bieden.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar voor alle kampeerreinen en andere soorten accommodatie (in het bijzonder op het platteland). De toepasbaarheid van deze BEMP is mogelijk beperkt voor **kleine ondernemingen** met weinig middelen.

Bijbehorende milieuprestatie-indicator en criterium voor topprestatie

Milieuprestatie-indicator	Criterium voor topprestatie
(i55) Milieu-informatie / milieu-educatie voor gasten (j/n)	(c65) De accommodatie-onderneming stimuleert en bevordert milieuvriendelijk(e) gedrag en activiteiten, en biedt milieueducatie aan gasten door middel van cursussen en activiteiten ter plaatse.
(i56) Gasten beschikken over koolstofarme vervoerswijzen (bv. fietsen) (j/n)	

3.8.2. Milieubeheer van groenvoorzieningen

BEMP is maximalisering van de biodiversiteit ter plaatse door middel van het planten van inheemse soorten en installatie van groene of bruine daken en wanden. BEMP is het verbruik van water voor irrigatie tot een minimum te beperken en grijs water of regenwater te gebruiken. BEMP is lichtvervuiling veroorzaakt door buitenverlichting tot een minimum te beperken (bv. door het gebruik van correct gerichte lagedrukknatriumlampen) en de vermindering van de geluidsoverlast van buitenshuis-evenementen door installatie van geluidsdempende elementen en handhaving van strikte regels voor de tijd waarop dergelijke evenementen afgelopen moet zijn.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op alle soorten en groottes van accommodatie (in het bijzonder op het platteland), met inbegrip van **kleine ondernemingen**.

Bijbehorende milieuprestatie-indicator en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicator	Criteria voor topprestaties
(i4) Uitvoering van een plan voor biodiversiteitsbeheer (j/n)	(c66) Handhaving of vergroting van de biodiversiteit ter plaatse door het planten van inheemse soorten, zorgen voor beschutting voor lokale diersoorten, en installatie van groene of bruine daken waar mogelijk; en beperking van chemische inputs en licht- en geluidshinder.
	(c67) Lichthinder en verstoring van de wilde flora en fauna tot een minimum beperken door de installatie van efficiënte en adequaat afgestelde verlichting zonder opwaarts licht en met timer- of sensorregeling.
	(c68) Waterverbruik tot een minimum beperken door het planten van inheemse soorten en mulching, en door de installatie van regelbare irrigatiesystemen die waar mogelijk gebruikmaken van grijs water.

3.8.3. Energie-efficiëntie van kampeertreinen en installatie van hernieuwbare energie

BEMP is het energieverbruik voor waterverwarming, verwarming, ventilatie, airconditioning en verlichting tot een minimum te beperken door de installatie van zuinige kranen, goede isolatie, en gebruik van fluorescerende of ledverlichting, en de installatie van voorzieningen voor de opwekking van hernieuwbare energie (zoals waterverwarming met zonnepanelen) ter plaatse. Bovendien kan met behulp van een warmtepomp warmte worden teruggewonnen uit grijs water in wasruimten.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op alle kampeertreinen. Installatie van specifieke technologieën voor hernieuwbare energie hangt af van specifieke kenmerken van de locatie. **Kleine ondernemingen** kunnen deze BEMP volledig uitvoeren.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criteria voor topprestaties

Milieuprestatie-indicatoren	Criteria voor topprestaties
(i57) Specifiek energieverbruik per gast-overnachting (kWh/gast-overnachting)	(c69) Specifiek eindverbruik van energie (met uitzondering van ter plaatse opgewekte hernieuwbare energie) $\leq 2,0$ kWh per gast-overnachting.
(i11) Hoeveelheid ter plekke opgewekte hernieuwbare energie, als percentage van het eindverbruik (%)	(c70) 100 % van de elektriciteit komt uit traceerbare hernieuwbare energiebronnen die niet al op rekening staan van een andere organisatie dan wel meegeteld worden in het landelijke gemiddelde van de elektriciteitopwekkingsmix, of die minder dan twee jaar oud zijn.
(i47) Gebruik van gecertificeerd hernieuwbare-energiekredieten (j/n)	

3.8.4. Waterefficiëntie van kampeerterreinen

BEMP is om het watergebruik te minimaliseren door de installatie van zuinige kranen en douches, douches met tijdsregelaars, zuinige wc's en wc's met spoelkeuzeknop, en waterloze urinoirs.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op alle kampeerterreinen. **Kleine ondernemingen** kunnen deze BEMP volledig uitvoeren.

Bijbehorende milieuprestatie-indicatoren en criterium voor topprestatie

Milieuprestatie-indicatoren	Criterium voor topprestatie
(i23) Waterverbruik per gast-overnachting (l/gast-overnachting)	(c71) Totale waterverbruik ≤ 94 liter per gast-overnachting op vier- en vijfsterrencampings en waterverbruik ≤ 58 liter per gast-overnachting op alle andere kampeerterreinen.
(i25) Debiet van douches en badkamerkranen (in l/min) en spoeling van urinoirs en toiletten (l/spoeling)	

3.8.5. Afvalreductie op kampeerterreinen

BEMP is resterende afvalproductie tot een minimum te beperken door afvalpreventie, gebruiksvriendelijke afvalscheiding ter plaatse en uitbesteding van afvalrecyclage.

Toepasbaarheid

Deze BEMP is toepasbaar op alle kampeerterreinen. De mogelijkheden voor afvalpreventie zijn minder dan in andere soorten accommodatie, omdat het meeste afval afkomstig is van aankopen van gasten. **Kleine ondernemingen** kunnen deze BEMP volledig uitvoeren.

Bijbehorende milieuprestatie-indicator en criterium voor topprestatie

Milieuprestatie-indicator	Criterium voor topprestatie
(i37) Productie van ongesorteerd afval per gast-overnachting (kg/gast-overnachting)	(c72) Totale resterende voor verwijdering afgedragen afvalstoffen van $\leq 0,2$ kg per gast-overnachting.

3.8.6. Natuurlijke badplaatsen

BEMP is de installatie van een natuurlijke badplaats of omzetting van een bestaand zwembad in een natuurlijke badplaats.

Toepasbaarheid

Dit BEMP is uitvoerbaar op alle kampeerterrinen en andere soorten accommodatie (in het bijzonder op het platteland). **Kleine ondernemingen** kunnen deze BEMP volledig uitvoeren.

Bijbehorende milieuprestatie-indicator en criterium voor topprestatie

Milieuprestatie-indicator	Criterium voor topprestatie
(i58) De installatie van een natuurlijke badplaats (j/n)	(c73) Het water van zwembaden ter plaatse wordt tot aan de vereiste hygiënenormen gezuiverd met behulp van een natuurlijke filtersysteem op plantbasis.

4. AANBEVOLEN VOORNAAMSTE SECTORSPECIFIEKE MILIEUPRESTATIE-INDICATOREN

In onderstaande tabel wordt een overzicht gegeven van **een aantal** van de voornaamste indicatoren van milieuprestaties voor organisaties in de toeristische sector. Deze vormen een deelverzameling van alle in hoofdstuk 3 vermelde indicatoren. De tabel bevat zes onderdelen; het eerste deel bevat indicatoren **die toepasbaar zijn op alle actoren in de sector (horizontale indicatoren)**, de delen daarop betreffen de voornaamste actoren in dit SRD (bestemmingsbeheerders, touroperators en reisbureaus, accommodaties, restaurants en hotelkeukens en kampeertreinen).

Indicator	Gebruikelijke eenheid	Korte beschrijving	Aanbevolen minimumcontroleniveau	Relevante kernindicator volgens bijlage IV bij Verordening (EG) nr. 1221/2009 (hoofdstuk C, punt 2)	Criterium voor topprestatie en daarmee samenhangende beste milieubeheerpraktijken
HORIZONTALE MAATREGELEN					
1. Uitvoering van een systeem voor milieubeheer	(j/n)	De indicator geeft aan of de organisatie een milieubeheersysteem toepast. Deze BEMP kan door alle actoren in de toeristische sector worden toegepast (dwz. bestemmingsbeheerders, touroperators, horecabedrijven, vervoerexploitanten en aanbieders van activiteiten).	Per locatie (kan worden geëgregereerd tot het niveau van de organisatie)	Alle	Passende indicatoren worden gebruikt om voortdurend toezicht te houden op alle relevante aspecten van de milieuprestaties, met inbegrip van minder gemakkelijk meetbare en indirecte aspecten zoals de gevolgen voor de biodiversiteit. (BEMP 3.1.1) Alle personeelsleden worden geïnformeerd over de milieudoelstellingen en ontvangen training over relevante milieubeheeracties. (BEMP 3.1.1) Beste milieupraktijken worden in voorkomend geval geïmplementeerd. (BEMP 3.1.1)
2. Percentage van de producten en diensten dat aan specifieke milieucriteria voldoet (%)	%	De indicator heeft betrekking op het beoordelen van de toeleveringsketen, gebaseerd op de selectie van producten/diensten die voldoen aan specifieke milieucriteria en -certificaten (bv. de EU-milieukeur).	Per locatie (kan worden geëgregereerd tot het niveau van de organisatie)	Alle	De organisatie heeft de levenscyclusbenadering toegepast ter identificatie van verbetermogelijkheden voor alle grote toeleveringsketens die van invloed zijn op kritieke milieuaspecten. (BEMP 3.1.2) ≥ 97 % (van het gewicht van de werkzame stof of van het aankoopvolume) van de in accommodatie- en restaurantruimten gebruikte chemische stoffen hebben een milieukeurcertificering van ISO-type I (of zijn aantoonbaar de milieuvriendelijkste beschikbare optie). (BEMP 3.1.2) ≥ 97 % van al het door accommodaties en restaurants ingekochte hout, papier en karton is gerecycled of ecologisch gecertificeerd (milieukeur, FSC, PEFC). (BEMP 3.1.2)

Indicator	Gebruikelijke eenheid	Korte beschrijving	Aanbevolen minimumcontrole niveau	Relevante kernindicator volgens bijlage IV bij Verordening (EG) nr. 1221/2009 (hoofdstuk C, punt 2)	Criterium voor topprestatie en daarmee samenhangende beste milieubeheerpraktijken
BESTEMMINGSBEHEERDERS					
1. Uitvoering van een duurzaam bestemmingsplan	(j/n)	De indicator geeft aan of de beheerder een duurzaam bestemmingsbeheerplan toepast, dat de belangrijkste uitdagingen met betrekking tot het milieu op de bestemming aanpakt, de bestemming in zijn geheel bestrijkt, en alle relevante betrokken actoren coördineert.	Bestemming	Alle	Uitvoering van een duurzaam bestemmingsplan dat: i) het hele gebied van de bestemming omvat; ii) zorgt voor coördinatie van alle relevante publieke en private actoren; iii) de belangrijke uitdagingen met betrekking tot het milieu op de bestemming aanpakt. (BEMP 3.2.1)
2. Uitvoering van een plan voor biodiversiteitsbeheer	(j/n)	De indicator heeft betrekking op de uitvoering van een plan voor het beheer van de biodiversiteit op de plaats van bestemming.	Bestemming	Biodiversiteit	De ontheemding van biodiversiteit als gevolg van toeristische ontwikkeling tot een minimum te beperken en te compenseren zodat biodiversiteit wordt behouden of verhoogd in gebieden met een hoge natuurwaarde en wordt verhoogd in aangetaste gebieden. (BEMP 3.2.2)
3. Dagelijks waterverbruik per gast	l/gast-dag	Gemiddeld waterverbruik per gast op de bestemming.	Bestemming	Water	Gemiddeld waterverbruik van toeristen $\leq$ 200 liter per gast-dag. (BEMP 3.2.3)
4. Percentage afvalwater dat secundaire of tertiaire behandeling ondergaat	%	Percentage van het op de bestemming geproduceerde afvalwater dat tijdens het hoogseizoen secundaire of tertiaire behandeling ondergaat.	Bestemming	Water	Diensten, met inbegrip van openbaar vervoer, watervoorziening, afvalwaterzuivering en recycling van afval, zijn ontworpen om op de plaats van bestemming pieken in de vraag op te vangen en de duurzaamheid van het toerisme te waarborgen. (BEMP 3.2.3) $\geq$ 95 % van het afvalwater op de bestemming ondergaat ten minste secundaire behandeling, of tertiaire behandeling bij lozing naar kwetsbare ontvangende wateren, ook tijdens piekperiodes van het toeristen-seizoen. (BEMP 3.2.3)

Indicator	Gebruikelijke eenheid	Korte beschrijving	Aanbevolen minimumcontrole niveau	Relevante kernindicator volgens bijlage IV bij Verordening (EG) nr. 1221/2009 (hoofdstuk C, punt 2)	Criterium voor topprestatie en daarmee samenhangende beste milieubeheerpraktijken
5. Percentage vast stedelijk afval dat voor recycling of anaerobe vergisting is afgedragen	%	Percentage op de bestemming ingezameld vast huishoudelijk afval dat voor recycling of anaerobe vergisting is afgedragen.	Bestemming	Afval	≥ 95 % van het vaste stedelijke afval wordt afgedragen voor recycling of anaerobe vergisting in plaats van storting. (BEMP 3.2.3)
6. Percentage verplaatsingen op de bestemming waarvoor toeristen gebruik maken van het openbaar vervoer of lopend of op de fiets gaan	%	Percentage verplaatsingen op de bestemming waarvoor toeristen gebruik maken van het openbaar vervoer of lopend of op de fiets gaan.	Bestemming	Emissies	Diensten, met inbegrip van openbaar vervoer, watervoorziening, afvalwaterzuivering en recycling van afval, zijn ontworpen om op de plaats van bestemming pieken in de vraag op te vangen en de duurzaamheid van het toerisme te waarborgen. (BEMP 3.2.3) ≥ 80 % van de verplaatsingen van toeristen binnen steden is per openbaar vervoer, lopend of op de fiets. (BEMP 3.2.3)
7. Hoeveelheid ter plekke opgewekte duurzame energie, als percentage van het eindverbruik	%	Verhouding tussen de ter plaatse op de bestemming opgewekte hernieuwbare energie en de totale vraag naar energie op de bestemming, uitgedrukt als eindverbruik van energie.	Bestemming	Emissies	— (BEMP 3.2.3)

TOUROPERATORS EN REISBUREAUS

1. Vervoersspecifieke emissies	BKG-	kg CO ₂ /passagier-km	Brandstof-/energieverbruik van door touroperators beheerde vliegtuigen, bussen, touringcars en treinen worden gemonitord en gegevens van onderleveranciers van vervoersdiensten worden opgevraagd.	Vliegtuigvloot en wagenpark van de organisatie	Energie-efficiëntie Materiaalefficiëntie Emissies	Touroperators bieden geen vluchten voor: i) bestemmingen op minder dan 700 km afstand; ii) bestemmingen tot op 2 000 km afstand, voor een verblijf van minder dan acht dagen, of iii) bestemmingen op meer dan 2 000 km afstand, voor een verblijf van minder dan veertien dagen. (BEMP 3.3.1) Het gemiddelde specifieke brandstofverbruik van luchtvaartvloten van touroperators is ≤ 2,7 liter per 100 passagier-km. (BEMP 3.3.1)
--------------------------------	------	----------------------------------	--	--	---	--

Indicator	Gebruikelijke eenheid	Korte beschrijving	Aanbevolen minimumcontrole niveau	Relevante kernindicator volgens bijlage IV bij Verordening (EG) nr. 1221/2009 (hoofdstuk C, punt 2)	Criterium voor topprestatie en daarmee samenhangende beste milieubeheerpraktijken
					Het gemiddelde brandstofverbruik per vloot bussen of touringcars is $\leq 0,75$ liter per 100 passagier-km en ten minste 90 % van de vloot voldoet aan Euro V of rijdt op alternatieve brandstofsyste men. (BEMP 3.3.1)
2. Percentage BKG-emissies door vervoer gecompenseerd met gecertificeerde koolstofkredieten	%	Percentage van de CO ₂ -uitstoot gecompenseerd door gekochte gecertificeerde koolstofkredieten. Voor compensatie van luchtvaartemissies moet een passende stralingsforceringsfactor worden toegepast.	Vliegtuigvloot en wagenpark van de organisatie	Energie-efficiëntie Materiaalefficiëntie Emissies	De BKG-emissies van het vervoer uit alle verkochte pakketten wordt automatisch gecompenseerd door direct te investeren in projecten gericht op het vermijden van broeikasgassen of door gecertificeerde koolstofkredieten te kopen. (BEMP 3.3.1)
3. Percentage aanbieders van accommodatie (gastovernachtingen of verkochte waarde) dat voldoet aan specifieke milieucriteria	%	Bij deze indicator wordt gekeken naar de naleving van de specifieke eisen en wordt rekening gehouden met de gecertificeerde milieunormen van derden (bv. de milieukeur, de Nordic Swan).	Organisatie	Alle	≥ 90 % van de aanbieders van accommodatie, gebaseerd op de verkoopwaarde of overnachtingen, zijn in overeenstemming met een relevante reeks milieuvorschriften (bij voorkeur erkend door certificering door een derde partij). (BEMP 3.3.2)
4. Percentage van de diensten op de bestemming waarvan de milieuprestaties worden verbeterd	%	De indicator heeft betrekking op de bijdrage van de touroperator (uitgedrukt in het percentage diensten) tot de verbetering van de diensten op elk van zijn belangrijkste bestemmingen.	Bestemming en organisatie	Alle	De touroperator stimuleert verbetering van het milieu op de bestemming door: i) verbetering van de milieuprestaties van de toeleveringsketen; ii) invloed uit te oefenen op bestemmingsbeheer; iii) initiatieven voor directe verbetering. (BEMP 3.3.3)
5. Percentage toonaangevende duurzame tours (bv. met milieukeur) verkocht (in waarde)	%	Het percentage van de waarde van toonaangevende duurzame tours (bv. met het Oostenrijkse milieukeur voor pakketreizen) van de totale door de reisorganisator verkochte tours.	Organisatie	Alle	De touroperator bevordert duurzame toeristische pakketten in reclamemateriaal voor het brede publiek (BEMP 3.3.4) Toonaangevende, duurzame toeristische pakketten (bv. Oostenrijkse Ecolabel voor pakketreizen) vertegenwoordigen een marktaandeel van ≥ 10 %. (BEMP 3.3.4)

Indicator	Gebruikelijke eenheid	Korte beschrijving	Aanbevolen minimumcontrolniveau	Relevante kernindicator volgens bijlage IV bij Verordening (EG) nr. 1221/2009 (hoofdstuk C, punt 2)	Criterium voor topprestatie en daarmee samenhangende beste milieubeheerpraktijken
					De touroperator maakt gebruik van doeltreffende methoden voor marketing en communicatie ter aanmoediging van duurzamere keuzen bij de selectie van toeristische pakketten. (BEMP 3.3.4) De touroperator verschaft al zijn klanten bestemmingsspecifieke, bewustmakende informatie ter bevordering van duurzaam gedrag op de plaats van bestemming. (BEMP 3.3.4)
6. Papierverbruik per klant	g/klant	Papiergebruik per klant.	Organisatie	Materiaalefficiëntie Afval Emissies	Gedrukt kantoor- en reclamemateriaal: i) wordt zoveel mogelijk vermeden; ii) gebruikt papier dat 100 % gerecycled is of een milieucertificaat heeft (milieukeur, FSC, PEFC); iii) wordt gedrukt door drukkers met milieucertificaat (EMAS, ISO14001). (BEMP 3.3.5)
7. Milieucertificering van papier en drukwerk	(j/n)	Deze indicator heeft betrekking op de vraag of het gebruikte papier een milieucertificaat heeft (bv. EU-milieukeur, FSC), en wordt gedrukt door drukkerijen met milieukeur.	Organisatie	Materiaalefficiëntie Afval	Gedrukt kantoor- en reclamemateriaal: i) wordt zoveel mogelijk vermeden; ii) gebruikt papier dat 100 % gerecycled is of een milieucertificaat heeft (milieukeur, FSC, PEFC); iii) wordt gedrukt door drukkers met milieucertificaat (EMAS, ISO14001). (BEMP 3.3.5)
8. Specifieke CO ₂ -emissies als gevolg van kantoorwerk en detailhandel	kg CO ₂ / klant kg CO ₂ / m ² /jr	Deze indicator meet de hoeveelheid CO ₂ als gevolg van detailhandel en kantoorwerk. Deze kan worden uitgedrukt in emissies per klant of emissies per oppervlakte detailhandel- of kantoorruimte en jaar.	Organisatie	Emissies	Plannen voor beheer van energie en broeikasgassen worden uitgevoerd, en energieverbruik door en BKG-emissies als gevolg van detailhandel en kantoorwerk worden opgegeven per m ² van de detailhandel- en kantoorruimte per jaar en per klant. (BEMP 3.3.5)

Indicator	Gebruikelijke eenheid	Korte beschrijving	Aanbevolen minimumcontrole-niveau	Relevante kernindicator volgens bijlage IV bij Verordening (EG) nr. 1221/2009 (hoofdstuk C, punt 2)	Criterium voor topprestatie en daarmee samenhangende beste milieubeheerpraktijken
9. Jaarlijks waterverbruik in kantoorgebouwen per werknemer	l/werknemer/jr	Deze indicator heeft betrekking op het totale jaarlijkse waterverbruik in de kantoorgebouwen, gedeeld door het aantal werknemers die in dergelijke gebouwen werken.	Organisatie	Water	Waterverbruik is $\leq 2,0 \text{ m}^3$ per werknemer per jaar. (BEMP 3.3.5)

ACCOMMODATIES

1. Waterverbruik per gast-overnachting	L/gast-overnachting	Het waterverbruik van de accommodatie wordt gemeten over één jaar en omgerekend per aantal gast-overnachtingen. Waterverbruik voor grote zwembaden of restaurants met een hoog percentage externe klanten kan bij de benchmarking van de accommodatie worden uitgesloten van de indicator.	Per hotel of gelijkwaardig (kan worden geaggregeerd tot het niveau van de organisatie) Individuele bemeting van accommodatieruimten	Water	Uitvoering van een locatiespecifiek beheersplan voor water, met inbegrip van: i) individuele bemeting en benchmarking van alle belangrijke waterverbruikende processen en gebieden; ii) regelmatige inspectie en onderhoud van „waterleidingslekpunten” en waterleidingstoestellen. (BEMP 3.4.1) Totaal waterverbruik ≤ 140 liter per gast-overnachting in hotels met volledige dienstverlening, en ≤ 100 liter per gast-overnachting in accommodatie waar de meerderheid van de toiletten wordt gedeeld met meerdere kamers (bv. pensions). (BEMP 3.4.1)
2. Per gast-overnachting geproduceerde hoeveelheid wasgoed	kg wasgoed/gast-overnachting	Totale hoeveelheid per gast-overnachting geproduceerde wasgoed. Deze indicator wordt beïnvloed door het percentage hergebruik en door de hoeveelheid, omvang en dichtheid van het textiel.	Per bedrijfsruimte	Water Energie-efficiëntie	Ten minste 30 % vermindering van de hoeveelheid wasgoed door hergebruik van handdoeken en beddengoed. (BEMP 3.4.3)
3. Verbruik van chemische producten voor de schoonmaak en afwas, uitgedrukt in werkzame chemische bestanddelen per gast-overnachting	g/gast-overnachting	Deze indicator omvat alle chemische stoffen producten voor de schoonmaak en de afwas (met uitzondering van wasmiddelen, speciale reinigingsmiddelen en zwembadchemicaliën). De op te geven hoeveelheid wordt uitgedrukt in werkzame chemische bestanddelen.	Per bedrijfsruimte	Afval	Verbruik van chemische producten voor de schoonmaak en afwas (met uitzondering van wasmiddelen, speciale reinigingsmiddelen en zwembadchemicaliën) ≤ 10 g werkzame chemische ingrediënten per gast-overnachting. (BEMP 3.4.3)

Indicator	Gebruikelijke eenheid	Korte beschrijving	Aanbevolen minimumcontroleniveau	Relevante kernindicator volgens bijlage IV bij Verordening (EG) nr. 1221/2009 (hoofdstuk C, punt 2)	Criterium voor topprestatie en daarmee samenhangende beste milieubeheerpraktijken
4. Percentage chemische stoffen en textiel met een milieukeur van ISO-type I (%)	%	Percentage gebruikte chemische stoffen (schoonmaakmiddelen, zepen, shampoos, enz.) en textiel met een milieukeur van ISO-type I.	Per bedrijfsruimte	Afval	Ten minste 80 % (van het gewicht van de werkzame stof of van het aankoopvolume) van de allesreinigers, sanitaire wasmiddelen, zepen en shampoos die in de toeristische accommodatie worden gebruikt, hebben een milieukeur van ISO-type I (bv. de EU-milieukeur). (BEMP 3.4.3)
5. Waterverbruik per kg wasgoed	l/kg was	Deze indicator meet het waterverbruik voor de volledige wascyclus per kg wasgoed.	Door de toeristische accommodatie gebruikt per was	Water	Voor de kleinschalige wasserij hebben alle nieuwe huishoudelijke wasmachines een „A + +” Europees energie-etiket en is het gemiddeld waterverbruik van commerciële wasmachines ≤ 7 liter per kg wasgoed. Totale waterverbruik tijdens de volledige wascyclus van grootschalige wasserijactiviteiten ≤ 5 liter per kilogram accommodatietextiel en ≤ 9 liter per kg restauranttextiel. (BEMP 3.4.5).
6. Energieverbruik per kg wasgoed	kWh/kg wasgoed	Deze indicator meet het energieverbruik voor de volledige wascyclus per kg wasgoed.	Per was gebruikt door de accommodatie	Energie-efficiëntie	Totaal energieverbruik van kleinschalig wassen ter plekke is ≤ 2,0 kWh per kg stof, voor gedroogd en afgewerkt wasgoed. (BEMP 3.4.4). Totale energieverbruik voor grootschalig wassen, gedroogd en afgewerkt wasgoed ≤ 0,90 kWh per kilogram accommodatietextiel en ≤ 1,45 kWh per kilogram restauranttextiel. (BEMP 3.4.5)
7. Percentage wasmiddelen met milieukeur	%	Percentage van de bij het wassen gebruikte wasmiddelen die een milieukeur hebben.	Door de toeristische accommodatie gebruikt per was	Afval	Ten minste 80 % (per gewicht van de werkzame stof of van het aankoopvolume) van de bij kleinschalig wassen gebruikte wasmiddelen heeft een milieukeur van ISO-type I (EU-milieukeur, Nordic Swan, Blaue Engel). (BEMP 3.4.4).

Indicator	Gebruikelijke eenheid	Korte beschrijving	Aanbevolen minimumcontrole-niveau	Relevante kernindicator volgens bijlage IV bij Verordening (EG) nr. 1221/2009 (hoofdstuk C, punt 2)	Criterium voor topprestatie en daarmee samenhangende beste milieubeheerpraktijken
					Bij grootschalige wasserij wordt uitsluitend gebruik gemaakt van wasmiddelen voor professioneel gebruik die voldoen aan een milieukeur van ISO-type I (EU-milieukeur, Nordic Swan), en worden passende doseringen toegepast. (BEMP 3.4.5)
8. Wasserijdiensten met milieukeur	(j/n)	Deze indicator heeft betrekking op het sluiten van een contract met een externe verlener van wasserijdiensten die voldoet aan de eisen van een milieukeur van ISO-type I.	Per door de accommodatie gebruikte externe wasserij	Water Energie-efficiëntie	Alle uitbestede wasserijactiviteiten worden verricht door een dienstverlener die in het bezit is van een milieukeur van ISO-type I (bv. Nordic Swan), en alle grootschalige wasserij ter plekke, of wasserijactiviteiten die aan niet-gecertificeerde dienstverleners zijn uitbesteed, voldoen aan de relevante ijkpunten. (BEMP 3.4.5)
9. Uitvoering van een plan voor milieubeheer van het zwembad	(j/n)	De uitvoering van een milieubeheersplan voor zwembaden omvat monitoring van water, energie en chemicaliën.	Per bedrijfsruimte	Water Energie-efficiëntie Materiaalefficiëntie	Uitvoering van een efficiëntieplan voor zwembaden en kuuroorden met inbegrip van: i) benchmarking van het specifieke water-, energie- en chemicaliënverbruik in zwembaden en kuuroorden, uitgedrukt in m ² van zwembadoppervlakte en per gast-overnachting; ii) minimalisering van verbruik van chloor door optimale dosering en het gebruik van aanvullende desinfectiemethoden als ozonisatie en UV-behandeling. (BEMP 3.4.6)
10. Recycling van grijs water en van regenwater	(j/n)	Deze indicator geeft aan of een systeem voor binnens- of buitenshuisgebruik (bv. voor irrigatie) van grijs water, of voor binnenshuisgebruik (bv. voor het doorspoelen van toiletten) van regenwater is geïnstalleerd en gebruikt.	Per bedrijfsruimte Op organisatieniveau: % van de bedrijfsruimte	Water	De installatie van een systeem voor de recycling van regenwater om te voldoen aan de interne vraag naar water en/of een systeem voor de recycling van grijs water om te voldoen aan de interne of externe vraag naar water. (BEMP 3.4.7)

Indicator	Gebruikelijke eenheid	Korte beschrijving	Aanbevolen minimumcontroleniveau	Relevante kernindicator volgens bijlage IV bij Verordening (EG) nr. 1221/2009 (hoofdstuk C, punt 2)	Criterium voor topprestatie en daarmee samenhangende beste milieubeheerpraktijken
11. Afvalproductie per gastovernachting	kg/gastovernachting	Deze indicator heeft betrekking op de totale afvalproductie (gesorteerd en niet gesorteerd samen). Het doel is de doeltreffendheid van maatregelen ter voorkoming van afval (zoals hergebruik) te beoordelen.	Ten minste per hotel of gelijkwaardig (gegevens mogen tot het niveau van de organisatie worden geaggregeerd) Per brongebied (bv. keuken, huishoudelijke diensten)	Afval Materiaalefficiëntie	Totale afvalproductie (gesorteerd en niet gesorteerd) ≤ 0,6 kg per gastovernachting. (BEMP 3.5.1)
12. Percentage van het afval afgedragen voor recycling	%	Deze indicator geeft aan hoeveel afval (uitgedrukt in gewicht) gescheiden is ingezameld en voor recycling is afgedragen.	Per hotel of gelijkwaardig (mag tot het niveau van de organisatie worden geaggregeerd)	Afval Materiaalefficiëntie	Ten minste 84 % van het afval, uitgedrukt in gewicht, wordt afgedragen voor recycling. (BEMP 3.5.2)
13. Per gastovernachting geproduceerde ongesorteerde afval	kg/gastovernachting	Deze indicator meet de productie van ongesorteerd (dwz. niet voor recycling afgedragen) afval.	Per hotel of gelijkwaardig (mag tot het niveau van de organisatie worden geaggregeerd)	Afval Materiaalefficiëntie	≤ 0,16 kg ongesorteerd voor verwijdering bestemd afval per gastovernachting. (BEMP 3.5.2)
14. Verwijderingsefficiëntie van de afvalwaterbehandeling ter plaatse	% van BZV ₅ , CZV, totaal stikstof, totaal fosfor verwijderd BZV ₅ , CZV, totaal stikstof, totaal fosforconcentratie in de einduitstroom (mg/l)	Deze indicator heeft betrekking op de prestaties van systemen voor afvalwaterbehandeling ter plaatse (indien aanwezig).	Per hotel of gelijkwaardig	Afval Water	Als het niet mogelijk is afvalwater gecentraliseerd te laten behandelen, omvat de behandeling van afvalwater ter plekke voorbehandeling (zeef/rooster, egalisatie en sedimentatie), gevolgd door biologische behandeling met > 95 % BZV ₅ -verwijdering, > 90 % nitrificatie en anaerobe vergisting van het overtollige slib (dit laatste elders). (BEMP 3.5.3)

Indicator	Gebruikelijke eenheid	Korte beschrijving	Aanbevolen minimumcontrolniveau	Relevante kernindicator volgens bijlage IV bij Verordening (EG) nr. 1221/2009 (hoofdstuk C, punt 2)	Criterium voor topprestatie en daarmee samenhangende beste milieubeheerpraktijken
15. Uitvoering van een locatie-specifiek plan voor energie-beheer	(j/n)	De indicator geeft aan of een locatiespecifiek plan is uitgevoerd voor energiebeheer met individuele bemetering van alle grote energieverbruikende processen en of het verbruik van primaire energie en energiereleerde CO ₂ -emissies wordt berekend en opgegeven.	Per hotel of gelijkwaardig en op organisatorisch niveau (geaggregeerde waarde)	Energie-efficiëntie	Implementatie van een locatiespecifiek beheersplan voor energie, met inbegrip van: i) individuele bemetering en benchmarking van alle belangrijke energieverbruikende processen en gebieden; ii) berekening en verslaggeving van het primaire energieverbruik en de energiereleerde CO ₂ -emissies. (BEMP 3.6.1)
16. Specifiek energieverbruik	kWh/m ² /jr	Het totale energiegebruik per oppervlakte-eenheid en per jaar wordt uitgedrukt in eindverbruik van energie. Ter plaatse opgewekte hernieuwbare energie moet niet worden afgetrokken. Daar waar het mogelijk is de energie voor verwarming en koeling te scheiden van andere energie wordt afzonderlijke opgave daarvan aanbevolen.	Per hotel of gelijkwaardig en op organisatorisch niveau (geaggregeerde waarde)	Energie-efficiëntie	Voor bestaande gebouwen, het eindverbruik van energie voor verwarming, ventilatie, airconditioning en verwarming van water ≤ 75 kWh of totale eindverbruik ≤ 180 kWh per m ² verwarmde en gekoelde ruimte per jaar. (BEMP's 3.6.1, 3.6.2 en 3.6.3) Voor nieuwe gebouwen komen de opgegeven energieprestaties overeen met Minergie P of Passive-House of gelijkwaardige normen. (BEMP 3.6.2 en 3.6.3) Water-water-warmtepompen en/of geothermische verwarming/koeling worden gebruikt in plaats van conventionele verwarming en koelsystemen waar haalbaar en warmtepompen voldoen aan de criteria voor de EU-milieukeur. (BEMP 3.6.4) Totaal elektriciteitsgebruik ≤ 80 kWh per m ² /jr (verwarmde en gekoelde vloeroppervlakte). (BEMP 3.6.5)
17. Geïnstalleerd verlichtingsvermogen	W/m ²	Geïnstalleerd verlichtingsvermogen om te voldoen aan de verlichtingsbehoeften per eenheid van oppervlakte.	Per hotel of gelijkwaardig	Energie-efficiëntie	Geïnstalleerd verlichtingsvermogen ≤ 10 W/m ² (BEMP 3.6.5) Elektriciteitsgebruik voor verlichting ≤ 25 kWh per m ² per jaar (verwarmde en gekoelde vloeroppervlakte). (BEMP 3.6.5)

Indicator	Gebruikelijke eenheid	Korte beschrijving	Aanbevolen minimumcontrolevaarniveau	Relevante kernindicator volgens bijlage IV bij Verordening (EG) nr. 1221/2009 (hoofdstuk C, punt 2)	Criterium voor topprestatie en daarmee samenhangende beste milieubeheerpraktijken
		Een goede alternatieve technische indicator is Lumen per m ² , maar de milieuprestatie houdt sterker verband met het geïnstalleerd vermogen uitgedrukt in W/m ² .			Totale elektriciteitsverbruik ≤ 80 kWh m ² /jr (verwarmde en gekoelde vloeroppervlakte). (BEMP 3.6.5)
18. Hoeveelheid ter plekke opgewekte duurzame energie, als percentage van het eindverbruik	%	Verhouding tussen de ter plaatse bij de accommodatie opgewekte hernieuwbare energie en het eindverbruik van de faciliteit.	Per hotel of gelijkwaardig en op organisatorisch niveau (geaggregeerde waarde)	Energie-efficiëntie	Het equivalent van 50 % van het jaarlijkse energieverbruik van de accommodatie komt uit hernieuwbare bronnen. (BEMP 3.6.6)
19. Gebruik van gecertificeerd hernieuwbare-energiekredieten	(j/n)	Deze indicator geeft aan of de accommodatie gebruik maakt van externe bronnen van gecertificeerd hernieuwbare energie (bv. elektriciteit uit hernieuwbare bronnen). De certificering dient ervoor te zorgen dat de aangeschafte hernieuwbare energie niet al op rekening staat van een andere organisatie dan wel wordt meegeteld in het landelijke gemiddelde van de elektriciteitsopwekkingsmix.	Per hotel of gelijkwaardig en op organisatorisch niveau (geaggregeerde waarde)	Energie-efficiëntie	100 % van de elektriciteit komt uit traceerbare hernieuwbare energiebronnen die niet al op rekening staan van een andere organisatie dan wel meegeteld worden in het landelijke gemiddelde van de elektriciteitsopwekkingsmix, of die minder dan twee jaar oud zijn. (BEMP 3.6.6)

Indicator	Gebruikelijke eenheid	Korte beschrijving	Aanbevolen minimumcontrole-niveau	Relevante kernindicator volgens bijlage IV bij Verordening (EG) nr. 1221/2009 (hoofdstuk C, punt 2)	Criterium voor topprestatie en daarmee samenhangende beste milieubeheerpraktijken
RESTAURANTS EN HOTELKEUKENS					
1. Percentage ingrediënten met milieucertificering (in waarde)	%	Deze indicator heeft betrekking op ingrediënten waarvoor certificatie aan de hand van milieunormen (bv. biologische, MSC) mogelijk is.	Per aangeschafte ingrediënt (gegevens mogen tot het niveau van de organisatie worden geaggregeerd)	Alle	De organisatie kan voor alle belangrijke ingrediënten gedocumenteerde informatie verstrekken, met daarin ten minste het land van oorsprong. (BEMP 3.7.1) Ten minste 60 % (inkoopwaarde) van de voedingsmiddelen en dranken zijn gecertificeerd (bv. biologische landbouw). (BEMP 3.7.1)
2. Productie van organisch afval per eetgast	kg/eetgast	Totale hoeveelheid geproduceerd organisch afval gedeeld door het aantal couverts (eetgasten).	Per keuken of hotel (gegevens mogen tot het niveau van de organisatie worden geaggregeerd)	Afval Materiaalefficiëntie	Totaal geproduceerd organisch afval ≤ 0,25 kg per eetgast en vermijdbare afvalproductie ≤ 0,18 kg per eetgast. (BEMP 3.7.2)
3. Percentages van organisch afval afgedragen voor anaerobe vergisting, alternatieve energierugwinning, compostering ter plaatse of compostering elders	%	Restaurants en hotelkeukens moeten aangeven hoeveel organisch afval wordt afgedragen voor anaerobe vergisting, alternatieve energierugwinning, compostering ter plaatse of elders, uitgedrukt als percentage van de totale hoeveelheid geproduceerd organisch afval.	Per keuken of hotel (gegevens mogen tot het niveau van de organisatie worden geaggregeerd)	Afval Materiaalefficiëntie	≥ 95 % organisch afval wordt gescheiden en niet gestort, en wordt waar mogelijk afgedragen voor anaerobe vergisting of alternatieve energierugwinning. (BEMP 3.7.2)
4. Keukenwaterverbruik per eetgast	l/eetgast	Verhouding van het totale waterverbruik door de keuken per couverte (eetgast).	Ten minste per keuken of hotel (gegevens mogen tot het niveau van de organisatie worden geaggregeerd) Per proces	Water Energie-efficiëntie	Uitvoering van een waterbeheersplan voor de keukens met monitoring en verslaglegging van het totale watergebruik in de keukens omgerekend per eetgast en de vaststelling van prioritaire maatregelen om het waterverbruik te verminderen. (BEMP 3.7.3)

Indicator	Gebruikelijke eenheid	Korte beschrijving	Aanbevolen minimumcontrolniveau	Relevante kernindicator volgens bijlage IV bij Verordening (EG) nr. 1221/2009 (hoofdstuk C, punt 2)	Criterium voor topprestatie en daarmee samenhangende beste milieubeheerpraktijken
		Talrijke processen dragen bij tot het waterverbruik; idealiter moet op procesniveau (vaatwasmachines, kranen, stoomkokers, enz.) worden gemonitord.			
5. Percentage schoonmaak- en vaatwaschemicaliën met milieukeur	%	Deze indicator geeft aan hoeveel van de voor de vaat en de schoonmaak van de keuken gebruikte chemische producten een milieukeur van ISO-type I hebben.	Per bedrijfsruimte	Afval	Ten minste 70 % (volumepercent) van de aangeschafte chemische reinigingsproducten (met uitzondering van ovenreinigers) voor de vaat en de schoonmaak hebben een milieukeur (bv. de EU-milieukeur). (BEMP 3.7.3)
6. Specifiek energieverbruik per eetgast	kWh/eetgast	Totaal energieverbruik voor de keuken, gedeeld door het aantal couverts. Deze indicator omvat alle energiebronnen (bv. elektriciteit, aardgas, LPG). Vele processen dragen bij tot energieverbruik; idealiter moet op procesniveau (kooktoestellen, koelapparaten, vaatwassers, enz.) worden gemonitord.	Ten minste per keuken of hotel (gegevens mogen tot het niveau van de organisatie worden geaggregeerd) Per proces	Energie-efficiëntie	Uitvoering van een energiebeheersplan voor de keuken met monitoring en verslaglegging van het totale energiegebruik in de keuken omgerekend per eetgast en de vaststelling van prioritaire maatregelen om het energieverbruik te verminderen. (BEMP 3.7.4)
KAMPEERTERRAINEN					
1. Milieu-informatie / milieueducatie voor gasten	(j/n)	Deze indicator heeft betrekking op de beschikbaarheid van informatie over milieuontlastende vervoersmogelijkheden (zoals fietsen, openbaar vervoer, elektrische voertuigen), het geven van cursussen over milieukwesties en het aanbieden van wandeltochten.	Per kampeertrein	Alle	De accommodatie-onderneming stimuleert en bevordert milieuvriendelijk(e) gedrag en activiteiten, en biedt milieueducatie aan gasten door middel van cursussen en activiteiten ter plaatse. (BEMP 3.8.1)

Indicator	Gebruikelijke eenheid	Korte beschrijving	Aanbevolen minimumcontrolevolume	Relevante kernindicator volgens bijlage IV bij Verordening (EG) nr. 1221/2009 (hoofdstuk C, punt 2)	Criterium voor topprestatie en daarmee samenhangende beste milieubeheerpraktijken
2. Uitvoering van een plan voor biodiversiteitsbeheer	(j/n)	De indicator heeft betrekking op de uitvoering van een plan voor het beheer van de biodiversiteit op het kampeerterrein.	Per kampeerterrein	Biodiversiteit	<p>Handhaving of vergroting van de biodiversiteit ter plaatse door het planten van inheemse soorten, zorgen voor beschutting voor lokale diersoorten, installatie van groene of bruine daken waar mogelijk, en door chemische input en licht- en geluidshinder tot een minimum te beperken. (BEMP 3.8.2)</p> <p>Lichthinder en verstoring van de wilde flora en fauna tot een minimum beperken door de installatie van efficiënte en adequaat afgestelde verlichting zonder opwaarts licht en met timer- of sensorregeling. (BEMP 3.8.2)</p> <p>Waterverbruik tot een minimum beperken door het planten van inheemse soorten en mulching, en door de installatie van regelbare irrigatiesystemen die waar mogelijk gebruikmaken van grijs water. (BEMP 3.8.2)</p>
3. Specifiek energieverbruik per gast-overnachting	KWh/gast-overnachting	<p>Het totale energieverbruik op het kampeerterrein per gast-overnachting, uitgedrukt in eindverbruik van energie.</p> <p>Er moet duidelijk worden aangegeven of de ter plaatse opgewekte hernieuwbare energie in de figuur wordt weergegeven, hoewel dit ook afzonderlijk kan worden vermeld.</p> <p>De energie die wordt gebruikt in gebouwen en keukens kan ook worden uitgedrukt in kWh/m²/jr en kWh/eetgast.</p>	<p>Per kampeerterrein (gegevens mogen tot het niveau van de organisatie worden geaggregeerd)</p> <p>Per proces</p>	Energie-efficiëntie	Specifieke eindgebruik van energie (met uitzondering van ter plaatse opgewekte hernieuwbare energie ≤ 2,0 kWh) per gast-overnachting. (BEMP 3.8.3)

Indicator	Gebruikelijke eenheid	Korte beschrijving	Aanbevolen minimumcontroleniveau	Relevante kernindicator volgens bijlage IV bij Verordening (EG) nr. 1221/2009 (hoofdstuk C, punt 2)	Criterium voor topprestatie en daarmee samenhangende beste milieubeheerpraktijken
4. Hoeveelheid ter plekke opgewekte duurzame energie, als percentage van het eindverbruik	%	Deze indicator wordt berekend als de hoeveelheid ter plaatse opgewekte hernieuwbare energie, als percentage van het eindverbruik.	Per kampeerterrein (gegevens mogen tot het niveau van de organisatie worden geaggregeerd) Per proces	Energie-efficiëntie	— (BEMP 3.8.3)
5. Gebruik van gecertificeerd hernieuwbare-energiekredieten	(j/n)	Deze indicator geeft aan of de accommodatie gebruik maakt van externe bronnen van gecertificeerd hernieuwbare energie (bv. elektriciteit uit hernieuwbare bronnen). De certificering dient ervoor te zorgen dat de aangeschafte hernieuwbare energie niet al op rekening staat van een andere organisatie dan wel wordt meegeteld in het landelijke gemiddelde van de elektriciteitsopwekkingsmix.	Per kampeerterrein (gegevens mogen tot het niveau van de organisatie worden geaggregeerd) Per proces	Energie-efficiëntie	100 % van de elektriciteit komt uit traceerbare hernieuwbare energiebronnen die niet al op rekening staan van een andere organisatie dan wel meegeteld worden in het landelijke gemiddelde van de elektriciteitsopwekkingsmix, of die minder dan twee jaar oud zijn. (BEMP 3.8.3)
6. Waterverbruik per gast-overnachting	l/gast-overnachting	Waterverbruik op het kampeerterrein wordt gemeten over één jaar, en gedeeld door het aantal gast-overnachtingen. Waterverbruik voor grote zwembaden of restaurants met een hoog percentage externe klanten kan bij de benchmarking van de accommodatie worden uitgesloten van deze indicator.	Per kampeerterrein (gegevens mogen tot het niveau van de organisatie worden geaggregeerd)	Water	Totaal waterverbruik ≤ 94 liter per gast-overnachting op vier- en vijfsterrencampings en waterverbruik ≤ 58 liter per gast-overnachting op alle andere kampeerterreinen. (BEMP 3.8.4)

Indicator	Gebruikelijke eenheid	Korte beschrijving	Aanbevolen minimumcontrole niveau	Relevante kernindicator volgens bijlage IV bij Verordening (EG) nr. 1221/2009 (hoofdstuk C, punt 2)	Criterium voor topprestatie en daarmee samenhangende beste milieubeheerpraktijken
7. Per gast-overnachting geproduceerd ongesorteerd afval	Kg/gast-overnachting	Deze indicator meet de productie van ongesorteerd afval.	Ten minste per kampeerterrein of gelijkwaardig (mag tot het niveau van de organisatie worden geaggregeerd)	Afval Materiaalefficiëntie	Totale resterende afvalstoffen bestemd voor verwijdering van $\leq 0,2$ kg per gast-overnachting. (BEMP 3.8.5)

ISSN 1977-0758 (elektronische uitgave)
ISSN 1725-2598 (papieren uitgave)

Bureau voor publicaties van de Europese Unie
2985 Luxemburg
LUXEMBURG

NL